

О. О. ТАРАНЕНКО

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: oataran99@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0269-8954>

ЯВИЩЕ МОВНОГО АНДРОЦЕНТРИЗМУ І СУЧАСНИЙ РУХ ЗА ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ. III¹

У статті розглядаються вияви андроцентризму в мовах патріархальних і постпатріархальних суспільств (до останніх належать і народи сучасної європейської цивілізації) — як одного з орієнтирів у системі мовних координат Я — ТУТ — ТЕПЕР (поряд з антропоцентризмом, принципом «господаря», принципом соціально активної особи та ін.), який становить один з провідних принципів організації граматичного і словотвірного рівнів мов з вираженою категорією роду, а також достатньо помітне явище в структуруванні лексико-семантичного й фразеолого-паремійного рівнів і в побудові текстів, та його неоднозначне сприйняття в сучасному суспільстві. Позначення особи чоловічої статі — досить звичайний вихідний пункт для позначення як особи жіночої статі (на загальнономінативному рівні, у словотворенні, у граматиці), так і людини взагалі (безвідносно до статі); досить звичайним є також протилежний перехід від позначення людини як такої до вираження ідеї тільки чоловічої статі. Мова демонструє також номінативно-оцінну, класифікаційну і функціонально-частотну асиметрію образів чоловіка і жінки — звичайно «на користь» чоловіка.

З розвитком суспільства і трансформацією суспільної ментальності, особливо з ХХ ст., дія цього принципу стала зазнавати певних обмежень, що досить яскраво виявилось насамперед у формуванні протягом останніх десятиліть ХХ ст. феміністичної (гендерної) лінгвістики з метою вже системного усунення (ослаблення) виявів мовної дискримінації жінки. Різні європейські мови виявляють при цьому — під впливом чинників як соціального, так і власне мовного характеру — різну активність. У сучасній українській мові особливу активізацію в цьому плані виявляє явище словотвірної (суфіксальної) фемінізації. Але це пояснюється не тільки факторами соціального плану — розширенням суспільної ролі жінок, цілеспрямованим впливом феміністичного руху, загальною демократизацією мовної діяльності, а й культивуванням тих особливостей української мови, що їх розцінюють як питомі для неї, як властиві тільки або переважно їй.

Однак за будь-яких варіантів розвитку ситуації з досягненням гендерної рівності численні й різноманітні сліди мовного «патріархату» в структурах мов народів європейської цивілізації, зокрема в слов'янських і романських, безперечно, лишатимуться, хоча, звичайно, і в дещо вже ослабленому вигляді. По-перше, не можна надавати абсолютного значення як свідченням мовної картини світу в плані адекватності віддзеркалення в ній суспільної свідомості й тим більше суспільного буття,

¹ Початок див.: Мовознавство. 2020. № 1. С. 20–46; № 2. С. 27–41.

так і силі її впливів на мовну свідомість соціуму, тому й андроцентризм не може, звичайно, розцінюватися як пряма й безпосередня проекція ставлення суспільства до жінки. По-друге, у мовах з давно вже сформованим андроцентричним принципом граматичної та словотвірної будови система назв осіб жіночої статі, особливо за їхнім соціальним статусом, родом занять, етнічною належністю та місцем народження / проживання, переважно змушена постійно «наздоганяти» систему відповідних назв осіб чоловічої статі, неминуче, однак, відстаючи від неї. По-третє, різні шляхи подолання мовної «нерівноправності» жінки — як наявні вже в живих мовах, так і пропонувані в межах гендерної лінгвістики — мають, поряд з цілком очевидними позитивними сторонами, і свої обмеження в реалізації й можуть викликатися до себе неоднакове ставлення з боку мовного колективу.

Ключові слова: андроцентризм, антропоцентризм, мовна картина світу, орієнтири Я — ТУТ — ТЕПЕР, гендер, гендерні стереотипи, гендерна мовна політика.

3. Гендерне реформування мови. Відбиття в мові соціальної (психологічної, інтелектуальної, поведінкової та ін.) асиметрії чоловіків і жінок з явним домінуванням мовного образу чоловіка й тим більше з явною невідповідністю мовного образу жінки (у тому числі в дуже образливій для неї формі) її реальному соціальному статусові в житті сучасних цивілізованих суспільств і, як наслідок, постійне відтворювання за допомогою мовних засобів виявів такої нерівноправності на статевій основі тоді, коли в свідомості суспільства її сліди вже поступово елімінуються, стимулювало в 70-х роках ХХ ст. поширення феміністичного руху на царину мови — з активними протестами проти мовної дискримінації жінок (проти антижіночого мовного «сексизму» [див., наприклад: Crystall : 46]: англ. *sexism* від *sex* «стать» — за аналогією до *racism*, проти «чоловічого шовінізму» в мові) та закликами й конкретними пропозиціями щодо усунення різноманітних форм її вияву — проведення «гендерно чутливої» реформи мови і створення «несексистської» («гендерно інклюзивної», гендерно нейтральної і, як наслідок, гендерно коректної) мови. Сформувався такий напрям мовного планування, як «феміністична лінгвістика» / «феміністична критика мови», який представляють звичайно жінки (так що назву можна розуміти одночасно в двох значеннях), або — з більш узвичаєною тепер назвою й ширшим діапазоном охоплення (з увагою до виявлення та усунення мовної нерівноправності не тільки жінок, а й чоловіків) — «гендерна лінгвістика» / «лінгвістична гендерологія» (від англ. *gender* у значенні «стать як соціально-культурний феномен» — на відміну від *sex* «стать як біологічний феномен») ². Феміністична критика мови

² Серед праць піонерів (власне, піонерок) названого руху це, зокрема: [Lakoff 1973a : 45–80 (див. також окремим виданням: Lakoff 1973b); Key; The Feminist Critique of Language; Trömel-Plötz; Sprachwandel und feministische Sprachpolitik; Hellinger 1989 : 273–288; Hellinger 2006 : 9547–9554; Houdebine]; з назвами, створеними з використанням поняття андроцентризму: [Bodine; Guentherodt]; з назвами, демонстративно побудованими на обіграванні андроцентричних стереотипів мови: [Spendler; Pusch] (пор. також у Росії: феміністський альманах «Все люди — сестри», який виходив у 90-х роках у Санкт-Петербурзі). Стали уважніше фіксуватися факти «сексистського» подавання слів відповідних лексичних розрядів у словниках і створюватися практичні посібники для вироблення гендерно коректної мови — див., наприклад: [Graham; Gershuny; Hampares; Maggio]. Див. також огляди цієї проблематики, наприклад: [Смејркова; Фоменко : 455–473; Karwatowska, Szpyta-Kozłowska;

виходить з того, що презентація чоловіка та всього «чоловічого» подається в мовних матрицях як норма, а жінки й усього «жіночого» — звичайно як відхилення від неї, оскільки особа жіночої статі або взагалі «замовчується» в мові, лишаючись «невидимою» в інвентарі мовних засобів (це відповідні лексичні, словотвірні та граматичні лакуни: «*invisibility of women*»), або ж хоч і представляється, але як другорядна й залежна від чоловіка (зокрема, на рівні словотворення — у фемінативах, похідних від маскулінативів) і взагалі ніби як соціально нижча (особливо в системах образних засобів мови, у гендерних соціокультурних стереотипах). Наголошування ж на тому, що мова вибудовує для її користувачів свою модель світобачення: «Мова використовує нас такою самою мірою, якою ми використовуємо її» [Lakoff 1973a : 45], «мова конструє гендерні відмінності», «мова виступає як засіб навіювання гендерних стереотипів» і под., а отже, місце й роль жінки в житті та свідомості суспільства є саме такими («патріархально / патріархатно»³, або «колоніально», залежними), якими їх подає відповідна мова, додає позиціям гендерного руху ще більшої категоричності («змінивши мову, ми змінимо й ставлення суспільства до жінки»). Оскільки ж мова — не тільки як форма, за самою своєю природою консервативніша від свого змісту — позначуваної нею дійсності, але й унаслідок пасивного опору традиційної андроцентрично орієнтованої мовної свідомості — не встигає своєчасно перебудовуватися слідом за реальним зростанням суспільного значення жінок у сучасному світі, вона, на переконання представників цього руху, потребує належного реформування в рамках відповідної мовної політики, скоригованого мовно-го планування.

3.1. Фактичний стан справ. Розпочавшись і найактивніше виявляючись у США та ФРН (до кінця 80-х років — у Західній Німеччині) [див. також огляд, зокрема: Jurasz; Ластовкина], гендерний лінгвістичний рух став поширюватися й на інші германомовні країни, захопивши також, хоча й меншою мірою, романський (особливо Францію) і поки що ще менше слов'янський світ. У складі певних державних органів або при них у ряді країн були створені відповідні комісії, робочі групи з питань усунення (власне, ослаблення) виявів мовної дискримінації жінки, а також, в окремих випадках, — і «дискримінації» чоловіків. Рекомендації щодо проведення відповідної мовної політики поширюються також у межах міжнародних організацій і міждержавних об'єднань — таких як ЮНЕСКО, Європейський Союз та ін.

Ефективність мінімізації виявів наявної мовної дискримінації жінки в інвентарях засобів різних національних мов та в особливостях побудови текстів у сферах позначень представників обох статей залежить: а) від того, яким є характер цього явища в різних конкретних випадках у межах однієї мови — суто номінативним (лексичним), номінативно-словотвірним, граматичним (морфологічним і синтаксичним), текстуальним або ж номінативно-оцінним; б) від того, в якій формі реалізації — писемній чи усній — і в яких сферах мовної діяльності — в офіційних, публічних і под. чи в роз-

Архангельская 2011]. Щодо вираження в різних мовах світу категорії гендеру див. також велику оглядову колективну працю: [Gender across languages].

³ Поряд з традиційним означенням *патріархальний* у феміністичній лінгвістиці став уживатися також прикметник *патріархатний* (від *патріархат*), який, на переконання представниць цього руху, точніше передає потрібний зміст (пор. також паралельне поширення форми *патріархатний* — у конкуренції з давно вже узвичаєним *патріархальний*).

мовно-побутовій і фольклорній — воно виявляється; в) від того, який інвентар засобів вираження категорії статі існує в тій чи іншій конкретній мові. Так, порівняно простіше такі зміни можуть відбуватися (і вже відбуваються), по-перше, в номінаціях осіб жіночої статі за родом занять та соціальним становищем, за етнічною належністю та місцем народження / проживання, тоді як, наприклад, дискримінаційні номінації оцінного характеру можуть усуватися з арсеналу номінативно-стилістичних засобів у різних мовах тільки з плином часу (і, звичайно ж, не «за сигналом згори»). По-друге, у сферах комунікації, що більшою мірою можуть піддаватися свідомому регулюванню, — з одного боку, в писемній формі реалізації, з другого, — в офіційно-діловому, науковому та в інших стилях і жанрах книжної мови. Так, у США в офіційному переліку професій «Job Title Revisions» 1975 року було змінено майже 3500 найменувань з 35000 для того, щоб привести їх у відповідність до національного законодавства щодо недопущення дискримінації за статевою — як, до речі, й за віковою — належністю: *supervisor* замість *foreman*, *houseworker* замість *maid* та ін.; у складанні навчальних, офіційних, ділових, рекламних текстів у ряді країн стежать за недопущенням у них явно андроцентричних гендерних стереотипів, згідно з якими жінка традиційно подається як соціально пасивніша особа з колом інтересів, замкненим переважно у сферах особистого життя, власної родини й домашнього побуту та догляду за своєю зовнішністю, фізично слабка, залежна від чоловіка. По-третє, це стосується насамперед мов з відносно менш вираженою на граматичному та словотвірному рівнях категорією статі (невипадковим, звичайно, є той факт, що найактивнішими прибічниками ідеї гендерного реформування мови стали саме носії англійської мови) ⁴.

Вироблено основні шляхи забезпечення недискримінованого / менш дискримінованого мовного представлення осіб жіночої статі — як у корпусах (у структурах) мов, так і в побудові текстів. Це: 1) якомога послідовніша фемінізація — словотвірна (суфіксація і словоскладання) і менш бажані й більш дискусійні синтаксична (за допомогою узгодження / координації) і номінативно-синтаксична — апозитивна (на зразок *жінка-генерал*); 2) статева нейтралізація — уживання лексичних і словотвірних номінацій та граматичних форм, які б узагалі не допускали розрізнення референтів за статтю. Для реалізації цих двох шляхів структури різних мов (впливаючи, безперечно, й на мовну свідомість їхніх носіїв, у тому числі й теоретиків гендерного реформування мови) можуть надавати, звичайно, дуже неоднаковий ресурс можливостей; 3) запровадження у відповідних випадках паралельної номінації чоловіка і жінки / жінки і чоловіка, а також їхніх ознак і дій; 4) увага до якомога збалансованішого подавання (за частотністю згадувань, за тематичним охопленням, за синтаксичним уживанням у реченні тощо) в текстах мовних образів чоловіка і жінки (за їхніми соціальними ролями).

Так, на шлях статевої нейтралізації в межах гендерного руху намагаються якнайповніше перевести структуру й функціонування англійської мови (насамперед в офіційно-діловій та навчальній сферах, у мові реклами) [див. також огляд, наприклад: Потапов; Яворська : 246–252], зокрема: а) із замі-

⁴ Розгортанню цього руху в США сприяла також загальна спрямованість тут суспільної моралі та права з 60-х років XX ст. на усунення різних форм вияву суспільної дискримінації — як расової, так і патріархальної (в офіційних відносинах як між чоловіками й жінками, так і між представниками старших і молодших поколінь) — і дотримання норм «політичної коректності».

ною іменника *man*, мн. *men* (у самотійному вживанні або як компонента в композитах), у позначеннях людини як такої на іменники або компоненти складних слів з найзагальнішими (generic) значеннями особи (деякі з таких пропонувані для заміни іменників існували в англійській мові, звичайно, й давніше [див., наприклад: Есперсен : 269–272], але тепер вони активізувалися вжитку): *human being, human, being, the individual, person*, у значеннях множини і збірності — *people, humanity*; у композитах, що позначають людину за родом діяльності: замість *chairman, businessman, policeman* і под. — *chairperson* (а також *chair, head, coordinator, moderator*), *businessperson, policeperson* (так само: *congressperson, spokesperson, statesperson* та ін.), а також описові назви: *business executive, police officer* і т. ін.; з рекомендаціями уникати в сфері найменувань людини за родом занять одиниць не тільки з «чоловічим», але і з «жіночим» значенням на зразок *chairwoman, businesswoman* і под. (крім тих випадків, де вказівка на стать є справді необхідною, наприклад: *sportswoman, woman doctor, lady artist*), *poetess, authoress* (слід тільки *poet, author*), оскільки останні є похідними від номінацій осіб чоловічої статі і як такі ніби мають у собі конотації зверхньо-поблажливого ставлення до жінки; б) із заміною в анафоричному вживанні щодо особи як такої займенника 3-ої ос. одн. *he (his)*, який виражає віднесеність насамперед до осіб чоловічої статі, на займенник 3-ої ос. мн. *they (their)* або принаймні з паралельним уживанням займенників з референцією до осіб обох статей *he (him, his) / she (her, hers)*: «Everyone takes *their / his or hers, hers or his* (замість тільки *his*) seat»⁵; рекомендовано уникати займенника *he* навіть щодо Бога (*God*) та в анафоричному віднесенні до цього слова; в) із запровадженням паралельної номінації чоловіка і жінки та з варіюванням порядку слів у таких парах слів: *men and women / women and men, he (she), he or she* і т. ін. (однак навіть у разі варіювання порядку слів момент гендерної дискримінації на користь то однієї, то другої статі при цьому, звичайно, лишається).

Гендерне реформування європейських мов з вираженою на граматичному рівні й повніше представленою на словотвірному рівні категорією роду становить, природно, значно більші труднощі.

Шлях статевої нейтралізації і шлях паралельного вживання слів з чоловічою і жіночою референцією з метою уникання гендерної дискримінації жінки для деяких інших германських мов пропонують, зокрема, для таких випадків: а) у сфері вживання займенників 3-ої ос. (подібно до пропозицій щодо англійської мови) — це одночасне (паралельне) вживання займенників з чоловічою і жіночою референцією: нім. *er / sie* (замість тільки *er*), норв. *han / ho (hum)* (замість тільки *han*) — або вживання займенників 3-ої ос. мн.: наприклад, норв. *dei* або *de / dem* «вони» [див., наприклад: Bull : 166–170]; б) це заміна прономіналізованого іменника *man(n)* як суфіксоїда у складі композитів (наприклад, норв. *formann* «голова, керівник» і под.) та у функції фіктивного підмета неозначено-особових речень на зразок нім. *man sagt* «кажуть» (буквально «чоловік / людина каже») — з рекомендацією паралельного вживання у відповідних випадках зі словом *frau* (цілком свідомо,

⁵ Тактика заміни у відповідних випадках займенникової форми *his* на форму *her* поширилася аж до утворення штучного іменника *herstory* (*her* + *history* — поряд зі словом *history* «історія», у складі якого було умисно вичленувано наявність компонента *his* ніби зі значенням «його») у значенні «історія, що розглядається або подається з феміністичної точки зору або зі спеціальною увагою до досвіду жінок чи конкретних подій з ними» (Webster : 544).

«планова» прономіналізація іменника *Frau* «жінка»); в) це рекомендації рівноправного вживання поряд з субстантиватами чол. р. (наприклад, у текстах німецького законодавства: «*der Minderjährige..., er...*», тобто «неповнолітній..., він...») їхніх відповідників жін. р. [див., наприклад: Guentherodt : 272].

Для основної ж маси назв осіб шлях статевої нейтралізації є неможливим, оскільки вони розподілені між чоловічим і жіночим родами, а традиційне вживання назв осіб чоловічої статі в значенні особи взагалі у прибічників гендерної ідеології викликає, як уже відзначалося вище, категоричне неприйняття (крім того, при синтаксичному функціонуванні таких іменників з формальними ознаками чол. р. у застосуванні щодо жінки стала широко практикуватися синтаксична фемінізація). І, отже, основним шляхом коригування позначень жінки за родом занять і соціальним статусом у ряді германських, у романських і в слов'янських мовах лишається фемінізація — насамперед словотвірна як менш дискримінаційний щодо жінки, на думку представників гендерної лінгвістики, її різновид. Так, у прийнятому в цей час у Німеччині законі «*Berufsbildungsgesetz*» із 475 назв професій лише 24 не мають відповідників жін. р. на позначення осіб жіночої статі (це переважно професії, пов'язані з важкою фізичною працею) — у тому числі, наприклад: *der Minister* — *die Ministerin*, *der Matrose* — *die Matrosin*, *der Kapitän* — *die Kapitänin*, *der Pilot* — *die Pilotin* та ін., *der Amtmann* — *die Amtfrau*, *der Staatsmann* — *die Staatsfrau*, *der Geschäftsmann* — *die Geschäftsfrau* та ін. (як, до речі, в окремих випадках і в зворотному напрямі, наприклад: *die Hausfrau* — *der Hausmann*). На шляху до «тотальної фемінізації, або депатріархатизації» німецької мови (за формулюванням Луїзи Пуш), широко практикується також паралельне позначення чоловіків і жінок / жінок і чоловіків у вигляді двочлених (двостатевих) формул сурядних словосполучень або їхніх компресованих форм — застосування «розщепленої» форми статевої номінації, або *das Splitting* (пор. у п. 2.2 про функціонування «роздвоєного роду» в сербській мові). Так, замість традиційних форм чол. р. у значенні «загального (генеричного) роду» на зразок *Student* (в узагальненому значенні) застосовують, крім звичайного «роздвоєного роду»: *Student und (oder, bzw.) Studentin*, у мн.: *Studenten und Studentinnen*, також такі нововведення: *ein(e) Student/in* або *Student(in)*, у мн. *Studenten/innen*, *zwei Student(inn)en*; для «загального» роду запропоновано також штучно утворену форму на позначення осіб обох статей з великим *I* («*das Binnen-I*» — «внутрішнє І»), виділеним у суфіксі форм жін. р.: *StudentIn*, мн. *StudentInnen* (графічні експериментування в подібних випадках можуть, звичайно, тією чи іншою мірою сприяти гендерному реформуванню лише в писемній, але не в усній мові). Порядок подавання осіб протилежної статі при цьому також лишається предметом обговорення, але на першому місці тепер дедалі частіше подають позначення осіб жіночої статі (як, очевидно, тому, що ініціаторами такого реформування мови є жінки, так і тому, що саме жінки протягом століть і тисячоліть були мовно «дискримінованою» половиною людства й, отже, заслуговують тепер уже на «позитивну дискримінацію»). Звичайними у звертаннях до представників обох статей тепер є не тільки традиційне «*Meine Damen und Herren!*», а й, наприклад, «*Liebe Freundinnen und Freunde, Genossinnen und Genossen, liebe Mitbürgerinnen und Mitbürger!*»⁶.

⁶ Паралельне подавання позначень чоловіка і жінки практикувалося в різних мовах, звичайно, й давніше: а) для компактності формулювання — у документах,

Звичайним у текстах офіційно-ділового стилю вже стало таке подавання форм займенників на позначення осіб обох статей, як нім. *sie / er*, англ. *s/he* (зі «сплітингом»!).

У сучасній французькій мові, де вже протягом кількох десятиліть, особливо в офіційній сфері та в ЗМІ, також активно просувається процес фемінізації номінативних засобів (при уряді існує комісія з питань забезпечення осіб жіночої статі назвами професій; створено офіційний довідник з фемінізації назв професій, посад, звань і титулів: *Femme* 1999), з двох основних шляхів забезпечення цих потреб — 1) гендерної нейтралізації і 2) власне фемінізації перший шлях, тобто розширення застосування для найменувань осіб жіночої статі за їхнім соціальним статусом форм «загального роду» (нейтральних щодо розрізнення статі), фактично може реалізовуватися в традиційному використанні щодо них, як правило, форм чол. р., і тому тут практикують в основному власне фемінізацію: а) як синтетичний спосіб номінації — творення суфіксальних похідних від відповідних форм чол. р.: *expert* — *experte*, *attaché* — *attachée*, *ambassadeur* — *ambassadrice* і под. (причому такий суфікс фемінізації, як *-esse*, використовувати не рекомендують унаслідок його зниженої стилістичної конотації); б) як аналітичний спосіб (також з вихідним пунктом — формами чол. р.) — за допомогою артиклів: *un ministre (ingénieur, juge* та ін.) — *une ministre (ingénieur, juge* та ін.), навіть у скорочених формах: *le prof* (*professeur*) — *la prof* [див., зокрема: Houdebine : 13–34; Чекалина : 93–102; Чередниченко : 83–90].

Феміністична критика мови протягом усіх цих кількох десятиліть викликає в різних мовних соціумах бурхливі дискусії й сама наражається на різку критику. Неприйняття її (повністю чи частково) зумовлюється, звичайно, не тільки загальним консерватизмом мовного соціуму, що цілком очікувано, але й міркуваннями принциповішого характеру. Це категорична незгода, з одного боку, з абсолютизацією гіпотези мовної відносності («Мова використовує нас такою самою мірою, якою ми використовуємо її»), яка так чи інакше лежить в основі систем аргументації цих течій, особливо їхнього крайнього крила [див., наприклад: Шаров : 30–44], а з другого боку (і особливо), з практичними рекомендаціями, принаймні з частиною із них, щодо усунення виявів мовної дискримінації жінки і творення справді гендерно коректної мови, які нерідко призводять до побудови громіздких, стилістично незграбних і не завжди зрозумілих конструкцій за методикою Splitting'у на зразок: «Der (die) Präsident/in oder sein(e) / ihr(e) VertretIn leitet die Sitzung» (див.,

писемних запрошеннях тощо з паралельними родовими формами означення і присудка: «... який(а) закінчив(ла) Н-ський університет ...», «який(а) народився(лася) ...», «Шановний(а) ...!» і под.; б) у множині — з метою логічно витриманого згадування осіб обох статей у позначеннях статево змішаних груп, але звичайно (переважно у звертаннях) як риторичний засіб ампліфікаційного характеру — для підкреслення того, що мова адресована всім представникам відповідних соціальних, національних і под. груп населення. Наприклад, у галантнішій формі з винесенням наперед позначення жінок у зверненнях президента Франції Ш. де Голля: «*Françaises! Français!*», у телезверненні президента Польщі В. Ярузельського з оголошенням про запровадження воєнного стану в країні, 1981 рік: «*Obywatelky i obywateli Rzeczypospolitej!*», але звичайно з традиційнішим порядком слів, як у зверненнях радянських лідерів до населення СРСР у період Другої світової війни: поряд з цілком узвичаєною формулою парного подавання різнокореневих одиниць «*Братья и сестры!*» це також *граждане и гражданки, соотечественники и соотечественницы, рабочие и работницы, колхозники и колхозницы, партизаны и партизанки*.

наприклад, про полемічні виступи деяких відомих німецьких мовознавців і лексикографів проти «маніпуляції мовою» з боку німецьких феміністок [Ластовкина : 67–68]).

Увага до проблем ревізії «патріархальних / патріархатних» парадигм слов'янських мов стала виявлятися з 1990-х років, так само реалізуючись в основному в таких напрямках, як інтенсифікація творення суфіксальних фемінативів і застосовування двочленних (двостатевих, парних) формул, а також уважніше ставлення до «гендерного наповнення» текстів. Обидві перші тенденції досить розгорнено виявилися, зокрема, в рекомендаціях групи словенських мовознавців щодо несексистського вживання в офіційній мові назв осіб чоловічої і жіночої статей за родом занять, посадою тощо (до цих рекомендацій прислухається й управління з жіночої політики при уряді Словенії) (див. офіційне видання «Neseksistična raba jezika». Ljubljana, 1995, а також матеріали семінару «Жінка в словенській мові, літературі й культурі», зокрема кілька виступів тут на мовну тематику [Bešter; Stabej]): а) на позначення осіб жіночої статі слід послідовно вживати *nomina feminina* (в тому числі й замість традиційних уживань *nomina masculina* у функції загально-го, позастатевого, позначення особи): *profesorica, kandidatinja, generalna sekretarka, vrhovna sodica* та ін.; б) у ситуаціях, де можуть виступати особи обох статей, слід послідовно застосовувати парні формули: *člani in članice* або *članice in člani; dijak oz. dijakinja, dijak / dijakinja, dijak/inja*. Проте, з іншого боку, слов'янські лінгвісти (у тому числі лінгвістки) вказують також на значно більшу складність розв'язання цієї проблеми для слов'янських мов з огляду на специфіку їхньої структури [пор., наприклад: Čmejrková : 148–149; Кирилина : 57] ⁷; наголошують також на тому, що взагалі не слід системно відступати в подібних випадках від традиційного вживання назв осіб чоловічої статі в загальній (позастатевій) функції, оскільки «подібні факти <...> не свідчать про нерівноправне становище жінок і не ведуть до їх дискримінації» ⁸. Наводячи такі висновки-поради німецької лінгвістки, яка досліджувала особливості номінації жінки за родом занять у польській мові, як, наприклад: «в інтересах жінки була б наполеглива підтримка вживання суфіксальних жіночих форм», польська рецензентка висловлює незгоду з «перенесенням авторкою німецького мовного досвіду на польську мову»

⁷ Пор., наприклад, англійське речення, вже позбавлене ознак «сексизму», і його можливі словенські еквіваленти (з наявністю низки варіантів, що призводить до надмірного ускладнення фрази): «One of the participants has won the prize. He / she would like to buy a camera» — «Eden od udeležencev oz. ena od udeleženk je dobil oz. dobila nagrado. Rad bi si kupil oz. rada bi si kupila fotoaparatus» [див.: Stabej : 61].

⁸ Див., зокрема, позиції відомих у славистиці дослідниць із запереченням відзначених поглядів і пропозицій американської та західноєвропейської, а пізніше вже й слов'янської феміністичної лінгвістики: [Ивић : 36–43; Земская, Китайгородская, Розанова : 94; Булыгина, Шмелев : 368; Радић : 25–36]; з особливо докладною й гострою контраргументацією, наприклад: «Абсолютизація статі і приписування іменникам чоловічого роду абсолютної маскуліності стали результатом ідеологічно заангажованого підходу до мови з позицій скривдженого», «Учені не втомлюються попереджати про невиправданість перенесення на слов'янський ґрунт закордонного досвіду, нагадувати про те, що кожна культура має свою унікальну, історично сформовану гендерну ідентичність і що втручання в мову з метою її “поліпшення” (яке кожен розуміє по-своєму) може мати для мови катастрофічні наслідки» [Архангельская 2011 : 267, 133; див. також: Архангельская 2016 : 150–165]. Див. також критику сучасних процесів «штучної ідеологізованої фемінізації» слов'янських мов з боку відомого сербіста: [Пипер 2014 : 145–155; Пипер 2016 : 35–65].

[Rytel-Kuc : 391]. Інша польська дослідниця також відзначає, що польки в своїй мовній практиці не виявляють схильності до творення нових мовних фактів тільки для того, щоб підкреслити бачення власної статі [Handke : 341–359].

Однак у цілому ж ця тенденція розширює масштаб своєї дії в усіх слов'янських мовах новітньої доби [див., наприклад: Архангельская 2011; Пипер 2014; Valdová : 293–305; Hill, Koleva : 147–156; Сумрова : 73–80] — зокрема (але, звичайно, не тільки) й під впливом феміністичного руху. Так, відзначивши (станом на кінець 1990-х — початок 2000-х рр.), що «хоча фемінізм навряд чи є активною силою в югославському суспільстві й відсутні штучні неологізми на зразок англ. *chairperson* або *Ms*», сербський дослідник водночас констатував, що «багато нових *nomina feminina* твориться за допомогою додавання суфіксів <...> від *nomina masculina*», наприклад: *тинејџерка*, *аутостоперка*, *дисиденткиња*, *возачица* та ін. [Klain : 100]. Подібним чином в інших слов'янських мовах на сучасному етапі їхнього розвитку: рос. *компьютерщица*, *работодательница*, *телохранительница*, *шахидка*, розм. *банкириша*, *бизнесменк(ш)а*, *диджейк(ш)а*, *интервьюериша*, *маклерша*, *наркокурьерша*, *психоаналитичка*, *снайперша* та ін. (у тому числі у сфері спорту: *боксерка*, *каратистка*, *спринтерка* та ін.), п. *biznesmenka*, *outsiderka*, *judoczka*, *meteorolożka* та ін., бр. *банкірка*, *мэнэджэрка*, *дзяржсакратарка* та ін. [див., наприклад: Slowotworstwo / Nominacja : 218, 305, 322–323; Нецименко : 192–207; Scheller-Boltz : 105–130] (див. також п. 2.1.4). Найменшою мірою відзначена тенденція представлена в сучасній російській мові, ширше вона виступає у двох інших східнослов'янських мовах — більшою мірою в українській і меншою — в білоруській (наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. [див., наприклад: Садоўскі : 230], але з подальшим ослабленням дії цих процесів після запровадження пильнішого державного контролю за мовою публічного простору, особливо після прийняття нової редакції білоруського правопису 2008 року), а особливо в західнослов'янських (утім, у польській мові значно меншою мірою порівняно з чеською та словацькою) і південнослов'янських мовах.

Для слов'янських мов постсоціалістичного періоду мотиваційна основа сучасної хвилі активізації вживання і творення словотвірних фемінативів є, звичайно, не такою однозначною, як у германських або романських мовах, і значно складнішою. У загальному комплексі її чинників співіснують як соціальні, так і власне мовні, як попередні (від попередніх періодів розвитку літературних мов), так і нові та, як наслідок, як спільні для різних слов'янських мов, так і відмінні фактори. Спільними для них є, з одного боку, істотне зростання соціальної ролі жінок у посттоталітарних суспільствах (навіть незалежно від потужності в тій чи іншій слов'янській країні феміністичного руху) — активізація їхньої участі в громадському (як активісток, волонтерок та ін.), політичному і державному (аж до посад міністрів, прем'єр-міністрів та ін.) житті країн, у спорті (пор. *боксерка*, *дзюдоїстка*, *каратистка*, *штангістка* та ін.), у збройних силах та інших силових структурах і в новоствореній сфері приватного підприємництва; з другого боку, загальний процес демократизації слов'янських літературних мов та лібералізації їхніх норм у цей період (у сферу публічного слововжитку тепер потрапляє значна кількість фемінативів з розмовної та професійної мови, фіксуючись, відповідно, і в словниках та інших нормативних довідниках). Відмінними ж у цьому плані між слов'янськими літературними мовами є особливості їхнього форму-

вання та різний вплив на їхній розвиток двох таких визначальних чинників нормативності літературної мови, як: а) більша / менша наявність комплексу тривалих і міцних нормативних традицій у межах кожної з мов: це зумовлює відмінності між російською (з її тривалою й загалом достатньо безперервною традицією розвитку і функціонування як мови державного життя, потужним струменем книжно-писемної мови в її основі і, як наслідок, найсуворішими, очевидно, нормативними засадами в межах слов'янського мовного світу) і більшістю інших слов'янських літературних мов (з більшою або меншою перервністю в їхньому розвитку між старокнижним і новим періодами або й порівняно молодих, ширшою наявністю народно-розмовної основи та ширшою наявністю різноманітних варіантних явищ у їхній структурі — як мов з відсутньою або ослабленою традицією державного функціонування), а також, хоча вже й меншою мірою, між польською (з її такою тривалою традицією функціонування не просто як літературної, але і як мови державного життя) і іншими як західно-, так і південнослов'янськими літературними мовами; б) більша / менша можливість для літературних мов у їхній попередній історії, особливо вже в ХХ ст., самостійного або ж, навпаки, істотно залежного від інших — сусідніх слов'янських — мов розвитку, коли не тільки культурні еліти, а й ширші суспільні кола народів — носіїв мов, які протягом тривалого часу розвивалися / продовжують функціонувати під потужним впливом цих «сильніших» сусідів, прагнуть (обгрунтовано чи ні в кожному конкретному випадку — це вже інше питання) розвивати, культивувати ті особливості структури їхніх мов, що їх можна вважати справді питомими й визначальними саме для них, вирізняючи їх на тлі цих «сильніших» мов: це зумовлює поділ насамперед між українською, білоруською (на фоні російської), «недомінантними» мовами колишньої Югославії (на фоні сербської⁹), з одного боку, та іншими слов'янськими мовами, з другого боку. У цілому ж у слов'янському світі російська літературна мова, як і досі, виявляє значно меншу схильність до творення суфіксальних позначень осіб жіночої статі за соціальним становищем порівняно не тільки з двома іншими східнослов'янськими, а й з усіма слов'янськими мовами, а польська — значно більшу схильність порівняно з російською, але меншу — порівняно як з іншими західнослов'янськими, так і з південнослов'янськими мовами [див., наприклад, при порівняльному аналізі кількох слов'янських мов: Pančiková : 93]. І, нарешті, спільним, хоча й різною мірою для різних слов'янських мов, є фактор цілком очевидної активізації гендерного руху з ХХІ ст. уже також і в слов'янських країнах і взагалі посилення уваги активних кіл жіночої частини суспільства до належного забезпечення «мовних прав» жінки (при цьому слід також урахувувати міру інтеграції того чи іншого мовного соціуму в орбіту нових віянь руху політкоректності в цілому з боку США та країн ЄС): роль цього чинника констатують насамперед для словенської, хорватської, чеської та словацької мов [Пипер 2014 : 148], а його досить слабку представленість слід, очевидно, визнати передусім для російської мови¹⁰.

⁹ Пор., наприклад, у сучасній хорватській мові, де дослідники відзначають більшу продуктивність моції на позначення осіб жіночої статі порівняно із сербською: *doktorica* «жінка — доктор наук», *ministrica* «жінка-міністр» та ін.; *sudac* «суддя (чоловік)» — *sutkinja* «жінка-суддя», тоді як у сербській мові продовжує існувати єдина форма *sudiya* [див., наприклад: Klajn : 110; Hill 2014 : 85–103; Пипер 2014 : 148; Пипер 2016 : 40–47].

¹⁰ Пор., наприклад: «<...> чим ширший культурний кругозір, чим вищі освіта

У процесах суфіксальної фемінізації ці мотиваційні фактори виявляються на поверхні, звичайно, комбіновано — з переважанням у різних конкретних випадках то одного, то іншого з них. Але в дедалі більш поширюваному тепер застосуванні двочленних / двостатевих формул — в основному в офіційно-діловій та навчальній сферах, а також у перекладах з англійської мови (див., наприклад, щодо української мови: [Пузиренко : 170–175]; так само в інших мовах, наприклад: п. *czytelnik i czytelniczka, autor/ka, autorki/autorzy* [Scheller-Boltz : 106], серб. *активисткиње и активисти; доктори/ке, чланови/це, студенти/киње* [Bugarski : 61–63], а також у посиленні уваги до збалансованої в гендерному плані побудови текстів — насамперед у навчальній сфері)¹¹ — справді можна вбачати тільки гендерну природу.

У цей період активізувалися також тенденції, у тому числі й за директивними настановами відповідних державних органів, до усунення диференційованих позначень особи жіночої статі залежно від факту перебування / неперехування її у шлюбі:

а) у загальних назвах — до усунення у сфері ввічливої номінації осіб жіночої статі та звертання до них (особливо у поєднанні з прізвищами та назвами їхніх родів занять, посад, звань тощо) назв, що їх уживають щодо неодружених жінок і що їх з віком жінки можуть сприймати як дедалі недоречніші щодо себе (у сфері позначень осіб чоловічої статі подібна номінативна диференціація якщо й існувала в тих чи інших мовах, як, наприклад, укр. *пан* — *панич*, то давно вже не практикується), — з поширенням щодо них тих самих номінацій, що традиційно вживаються на позначення одружених жінок. Ця тенденція, що розгорталася в різних європейських мовах протягом усієї другої половини ХХ ст. (наприклад, обмеження в ужитку п. *panna*, нім. *Fräulein* у такій функції на користь *pani, Frau*), стала тепер значно помітнішою — це обмеження функціонування ч. *slečna* на користь *paní* [див., наприклад: Архангельская 2011 : 252–253] або *mladá paní*, фр. *Mademoisell* на користь *Madam* [див., наприклад: Houdebine : 16]¹², нім. *-fräulein* і *-mädchen* як других компонентів у назвах жінок за родом занять на користь одиниць із «жіночим» суфіксом *-in* або з компонентом *-frau* (так, замість *Tippfräulein* стали вживати *Stenotypistin* або *Sekretärin*, а замість *Barmädchen, Kindermädchen* — *Barfrau, Kinderfrau*). В англійській мові з метою усунення дискримінованого позначення жінки залежно від факту її одруження / неодруження запропоновано спільну форму (не дівочу, але й не традиційну

і мовний розвиток людини, тим послідовніше й усвідомлюваніше вона відмовляється від слів “аспірантка”, “делегатка”, “депутатка” і под. у ситуаціях безоцінної [тобто стилістично нейтральної. — О. Т.] номінації», «У строгій офіційно-діловій мові сучасна стилістика рекомендує уникати агентивних номінацій жіночого роду на зразок “сотрудница” і навіть “бетонщица”», «Для ділових жінок, які досягли успіхів і громадського визнання, номінації, що підкреслюють “жіночість” і акцентують стать, зневажливі й навіть образливі» [Бортник : 51–54].

¹¹ Аналізуючи в цьому плані ілюстративний матеріал, наприклад, одного з останніх великих словників польської мови, дослідниця зауважує, що, хоча в гендерній політиці вже відбуваються досить помітні зміни, це ще не знайшло відбиття в зразках уживання слів, поданих тут, і стереотипи ще міцно тримаються [Zygmunt : 62–72].

¹² Згідно з постановою уряду Франції 2012 року, крім невикористання в офіційно-діловій сфері слова *Mademoisell* як етикетної форми, замість формулювання «дівоче прізвище» слід уживати гендерно нейтральні «прізвище під час народження» або «родинне прізвище» (*nom de famille*).

жіночу) ввічливої номінації жінок та звертання до них — на письмі *Ms.* (як корелят до *Mr.*), у вимові [*Miz*] (замість відповідно *Mrs.* і *Miss*);

б) у прізвищах жінок — до розширення практики усунення диференційованих форм на позначення одружених і неодружених жінок: так, у сучасній литовській мові поряд з традиційним оформленням прізвищ відповідно чоловіка і/або батька — його дружини — його дочки, як, наприклад: *Petraitis — Petraitytė — Petraitytė*, уже можна офіційно — на вибір самої жінки (для дочок — після досягнення ними повноліття) — обрати й затвердити також новосанкціоновану нейтральну в цьому плані форму *Petraitė* (пор. ще давніше усунення прізвищевих «дівочих» форм на зразок *Kowalówna*, *Ковалівна* в польській та українській мовах).

У сучасній Україні хвиля фемінізму, активізувавшись з 90-х років (значною мірою з фінансовою та організаційною підтримкою з боку певних державних, міждержавних і громадських інституцій країн Західної Європи й Північної Америки) у своїх соціологічному, юридично-правовому, загальнокультурологічному та літературознавчому напрямках, а в сфері мовознавства — насамперед у гендерних студіях особливостей жіночого і чоловічого мовлення¹³, від початку нинішнього століття прагне впливати також і на мовну політику та мовну практику суспільства (створено різні центри та групи гендерології в цілому і гендерної лінгвістики зокрема, у тому числі щодо гендерного реформування української мови — насамперед в офіційно-діловому стилі та в мові ЗМІ) [див. огляд цієї проблематики в Україні, зокрема: Гендерна лінгвістика...; див. також: Гендерні питання...; Синчак].

Так, пор., наприклад, у плані вживання / творення окремих назв осіб жіночої статі — насамперед за родом занять і соціальним становищем, але не тільки: «<...> назви чоловічого роду: *лікар, інженер, бухгалтер, доцент, професор, майстер, депутат* тощо — є об'єктивним відображенням нерівності статей навіть у мовній свідомості соціуму», «Використання слів, які означають жінку певної професії, — *письменниця, директорка, журналістка* — є проблематичним для багатьох, бо часто викликає посмішку чоловіків <...> Як наслідок, багато жінок використовують чоловіче визначення, коли мова йде про їхню творчість чи професійну діяльність» [Гендерні питання... : 38, 35]. Ось характерне в цьому плані вибачення й виправлення ведучого телепрограми: «— Я звертаюсь до вас як до *представника* “Слуги народу” [назва політичної партії й відповідної фракції у Верховній Раді. — О. Т.]... перепрошую, до *представниці*. (Треба звикати, sorry!)» (т/к 24, програма «Політанатомія», 5.10.2019: до жінки-депутата). У загальному процесі активізації словотвірної фемінізації в українській мові новітнього періоду¹⁴ в одних випадках відбувається запровадження до вжитку або стилістична нейтралізація фемінативів, уже наявних у мові (зокрема, в мовній практиці 20-х — початку 30-х років, західної української діаспори, у дорадянському західноукраїнському варіанті літературної мови), але не фіксованих у словниках радянської доби до 90-х років або ж фіксованих з різними обмежувальними стилістичними позначками — як розмовних, застарілих, рідковжи-

¹³ Пор. також застосування гендерного підходу в дослідженні мовної лояльності чоловіків і жінок щодо вживання ними української і/або російської мов у сучасній Україні [Bilaniuk].

¹⁴ Значною мірою аналогічно це відбувається в сучасній білоруській мові, особливо до 2008 року [див., зокрема: Гарбацкі].

ваних тощо: *викладачка, директорка, інженерка, мільйонерка, мільярдерка, організаторка, поетка, професорка, членка* та ін.; *мисткиня, членкиня*; в інших же, причому значно частіше, — творення нових одиниць, наприклад: *брокерка, лідерка, прем'єрка, режисерка, спікерка, спонсорка, солдатка* «жінка-солдат», *офіцерка* («перша жінка-офіцерка у збройних силах Угорщини»: Е, 29.08.2019, с. 16), *держсекретарка, Єврокомісарка, прес-секретарка* та ін., з активізованими суфіксами **-иц-я** та особливо помітним своєю незвичністю **-(к)ин-я**: *(військово)службовиця, прикордонниця, урядовиця, науковиця, доброволиця, державниця* та ін., *продавчиня, фахівчиня, хірургиня, послиня* — від *посол* (наприклад: УП, 11.10.2019), *матріархиня* (замість *матріарх*), *гуриня* (замість *гуру*) і навіть *молодчиня* («Вона молодчиня!»). — Т/к СТБ, програма «Час К», 31.01.2003: ведучий програми)¹⁵.

Слід, однак, відзначити, що функціонування таких фемінативів обмежується в мовній практиці переважно мовою ЗМІ та перекладної літературної і кінопродукції (як до цього — розмовною мовою), тоді як в офіційно-діловій сфері, в оголошеннях про роботу (з боку як роботодавців, так і жінок-претенденток) тощо досі переважають форми чол. р. — з можливим указуванням на стать: «*Шановний клієнте*, дякуємо за те, що обрали ПУМБ!» (у поштових відправленнях на адресу громадян від цього банку, 2018 рік), «Фірма запрошує *пакувальників (жінок)*», а форми-фемінативи вживаються, як і до цього, звичайно в назвах занять, що вважаються традиційними або специфічними для жінок (*економка, офіціантка, прибиральниця, секретарка, танцівниця* і под.) [пор. подібне співвідношення між уживанням форм чол. і жін. р. в оголошеннях про роботу, наприклад, на матеріалі польської мови: Rytel-Kuc : 387–390]. Усупереч рекомендаціям гендерного руху щодо англійської мови в плані гендерної «нейтралізації» назв осіб, в українській мові поширилися одиниці з жіночою референцією *бізнесвумен* і *бізнес-леді* (кореляти до *бізнесмен*): «чимало київських і львівських *бізнесвумен*» (ВЗ, 5.08.2004), *шоувумен, фронтвумен, омбудсвумен, полісвумен, піарвумен*, а також суфіксальні утворення *бізнесменка, шоуменка, фронтменка, омбудсменка, полісменка*.

У плані дотримування політкоректного паралельного (двостатевого) позначення осіб, тобто застосування парних формул номінації (насамперед, звичайно, на письмі у стилях і жанрах книжної мови — в офіційно-діловому та науковому стилях, у мові оголошень, реклами тощо), це рекомендації щодо запровадження таких шляхів, як: а) «Враховуйте жінок, коли звертаєтесь до широкої аудиторії. Наприклад: “Шановні *учасниці й учасники* конференції!”, “До уваги *студенток і студентів* першого курсу!”» і под. [Синчак : 133]; у перекладах «гендерно чутливих» текстів на українську мову, на заняттях гендерних курсів: *науковки і науковці, оповідачі і оповідачки, колеги і колежанки*, «Щоб жоден *чемпіон* або *чемпіонка* не зазнали смертельної

¹⁵ Див. докладніше про ці явища в сучасному українському словотворенні, зокрема: [Тараненко 2015 : 68–70, 103–116; Архангельская 2011 : 188–234]. З іншого боку, не можна не відзначити факту ніби протилежного характеру — в останньому «Класифікаторі професій» у цілому ряді випадків на місці попередніх єдиних форм жін. р. подано вже форми чол. р., пор. *буфетниця, вишивальниця, в'язальниця, каштелянка, квіткарка, килимарка, манікюрниця, педикюрниця, прибиральниця, стенографістка* в КП 1995, КП 2005 і *буфетник, вишивальник, в'язальник* та ін. у КП 2010 (хоча лишилися одиниці *акушерка, ворожка, друкарка, покоївка, мереживниця, модистка, швачка* та деякі ін.).

небезпеки», «Лікарі приховують від *хворого* [чомусь тільки у формі чол. р. — *О. Т.*], коли *він* (або *вона*) помре», «Скільки часу витрачають *кожний* і *кожна* з членів родини на <...>?» [див.: Пузиренко : 170–177], «Державна обвинувачка або державний обвинувач є посадовою особою <...>» — з перекладних юридичних текстів (з варіюванням порядку подавання іменників чол. і жін. р.). У букварях та в іншій літературі для школи поряд з традиційним звертанням *Любий першокласнику!* вже з'являється й *Люба першокласнице!* (на другому місці); б) «*Учень / учениця*: демонструє любов і повагу до рідного слова <...>» (Українська мова, 10 клас: Програма. — Дивослово, 2018, № 7–8, с. 2–15), *мн. викладачі / викладачки, рекламісти / рекламістки* і под. (хоча в назві самого посібника фігурує тільки слово *студенти*) [див.: Гендерні медійні практики : 4]; в) «На роботу запрошуються: *помічник/ниця* менеджера <...>, *керівник/ниця* офісу <...>» (з оголошення); г) *мн. журналіст(к)и, редактор(к)и* і под. [Гендерні медійні практики : 4]. У писемній формі офіційно-ділового стилю на зміну формулам на зразок «*Закінчив/ла...*» (відповідний запис у дипломах про освіту) приходять політкоректніші «*Закінчи _____*», «*як _____ вступи _____*», «*як _____ народи _____*» і под. (пропущені форманти слова, що вказують на стать людини, мають при цьому заповнюватися від руки).

На часі — «створення довідника української мови, в якому пропонуватимуться мовні форми, вільні від дискримінації та сексизму» [див.: Семиколєнова, Шиліна : 40] (утім, у друкованих ЗМІ, а особливо в інтернеті постійно з'являються все нові й нові різноманітні офіційно не затверджені рекомендації і словнички з пропонуванням нових назв осіб жіночої статі за родом занять і соціальним статусом).

Як певний аналог нової гендерної політики щодо чоловіків можна назвати факт офіційного запровадження в Україні з 2019 року *Дня батька* (відзначається в третю неділю червня) — за зразком *День матері*, що відзначається ще з 2000 року.

Однією з тенденцій у мові українських ЗМІ новітнього періоду, яка може нагадувати певне аналогічне явище гендерного плану в англійській мові (див. вище), є різке обмеження в уживанні слова *чоловік* у значенні одиниці лічби при підрахунку людей із заміною його на *людина* (*мн. люди*) й рідше на *особа* (останнє вживалося в цьому значенні до 90-х років тільки в офіційній і науковій мові): «Кількість жертв теракту сягнула трьох *людей*» (УТ-1, «Вісті», 31.07.2004), «Зарплату повернуто ста п'ятдесяти тисячам *людей*» (т/к ICTV, «Факти», 25.06.2004). Щодо цього факту слід зауважити, що якщо слово *чоловік* у загальному значенні «людина» в літературній мові ХХ ст. справді дедалі більше стало витіснятися в сферу розмовного слововжитку, виступаючи як стилістично нейтральна одиниця тільки в значеннях «особа чоловічої статі» і «одружена особа чоловічої статі», то вживання його як одиниці лічби до новітнього періоду стилістично досі ніяк не обмежувалося. Однак причину такого обмеження останнього часу слід, як видається, шукати насамперед у чинниках пуристичного характеру — у сприйманні цього значення слова *чоловік* як непотрібного росізму, яким воно насправді не є ¹⁶,

¹⁶ Обмежуване в ужитку значення цього слова «людина (як така)» також, звичайно, є питомою українською одиницею (пор., зокрема, частіше порівняно із загальнолітературним узусом його вживання аж до нашого часу в Галичині, а також — разом з його дериватами — у перекладах Святого Письма: *Син Чоловічий*,

а потім уже в застереженнях гендерного руху: «Чому при цьому вживається саме *чоловік*, коли такі підрахунки можуть стосуватися й жінок?!».

У загальних межах розгортання мовної практики, що її тією чи іншою мірою також можна розцінювати як тенденцію до гендерного реформування мови, слід відзначити пошкваллення в певних колах сучасного українського суспільства (на неофіційному рівні) окремих виявів фактора національного романтизму.

Це, з одного боку (з боку тільки чоловіків?), заклики до відновлення в повсякденному вжитку узвичаєних у минулому таких найменувань дівчат / неодружених жінок, як *панна* (звичайно в поєднанні з ім'ям, прізвищем, а також назвою посади і т. ін., пор., наприклад: *панна Райз* — про державного секретаря США Кондолізу Райз. — Новини на BBC Україна, 1.12.2006), а в офіційному вжитку — прізвищевих форм жінок на зразок *Ковалівна* (незаміжня дочка батька на прізвище *Коваль*) і *Ковалева* (дружина чоловіка на прізвище *Коваль*)¹⁷. Оскільки ж при цьому не чути закликів до відновлення в ужитку співвідносних найменувань неодружених і взагалі ще не «самостійних» чоловіків — як *панич* та прізвищевих назв на зразок *Микита Забр'ющенко* від *Забр'юха* (герой повісті Григорія Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма») або Остап *Бульбенко* (син Тараса Бульби з повісті Миколи Гоголя), то тут уже, звичайно, справді важко не запідозрити ініціаторів таких пропозицій у наявності в них саме «чоловічого шовінізму»¹⁸. (Про непопулярність подібних закликів свідчить і той факт, що навіть теле- і радіожурналісти, які охоче практикують тепер звертання до жінок за формулою *пані Маріє*, не поспішають у відповідних випадках запроваджувати варіант *панно Маріє*.)

З другого ж боку (уже, очевидно, з боку переважно жінок), це культивування образу української жінки як *Берегині* (*берегині*)¹⁹ — тенденція, що, на відміну від попередньої, стала розгортатися значно активніше, ширше і, як наслідок, досить успішно. На цій підставі в деяких колах феміністичного руху вже лунають твердження, що їх, очевидно, можна якоюсь мірою розцінювати як обережне прогнозування можливості переростання «патріархат-

чоловіколюбний та ін.).

¹⁷ Пор. заклики не ігнорувати традиційних форм прізвищ незаміжніх жінок на *-івна-а* як кілька десятиліть тому (С. Тельнюк. Парадокс? Ні, норма! — ЛУ, 9.12.1966), так і вже в наш час: «оформлення жіночих прізвищ на зразок Ганна *Гливенко* є каліченням мови», і тому має бути *Гливенківна* (дочка) і *Гливенкова* (дружина) [Тетерятник : 101].

¹⁸ Це застереження, звичайно, не стосується відновлення в ужитку слова *панна* у значенні просто дівчини, молодій жінки у власних назвах: «*Панна*» — салони краси, жіночі перукарні, агентства моделей у різних містах України; у значенні дівчини або неодруженої молодій жінки — в назвах конкурсів «*Панна весна-2018*», «*Панна осінь-2018*» і под. (можливо, за зразком конкурсів краси «*Міс Київ*», «*Міс Україна*» і под.).

¹⁹ Образ *Берегині* — це одна з міфологем нової України: нібито один з давньослов'янських (давньоукраїнських) язичницьких теонімів — «мати всього живого <...>, захисниця людини, богиня родючості, природи та добра; згодом уважалася охоронницею дому і родини, подружньої вірності <...>» (СУМ-20, т. 1 : 467). Факт наявності богині під таким ім'ям, не підтверджений історичними пам'ятками, — це, найімовірніше, продукт якогось уже пізнішого переосмислення за «народною етимологією» з мотивацією від *берегти*, *оберігати* (пор. наявність у давньому язичницькому культі персонажа *берегиня* — щось на зразок русалки, з виведенням, можливо, від *берег*) [див. докладніше, наприклад: Тараненко 2011 : 23–24].

ної» масової свідомості сучасного суспільства в «матріархатну», основи якої нібито завжди були наявні в ментальності українського народу (на тлі насамперед сусіднього російського народу), коли, наприклад, і відомий прислівник *заміж* (первісно *за мужа* — зі старою формою знах. в. іменника) з етимологічним значенням «за мужа» нібито вживався спочатку не у зворотах зі значеннями «видавати (віддавати) заміж» (жінку за чоловіка), «іти заміж» (а звідси «бути заміжем»), а у зворотах «брати / взяти [собі] заміж» (кого-небудь собі за чоловіка), що передбачає, відповідно, саме жінку як активну сторону в утворенні подружжя (це погляди дослідниці з Канади [Клід]). Так, уже констатують принципово нову «організацію текстів», у центрі якої поставлена *берегиня* (нашої духовності, родоводу, традицій), героїня (визвольної боротьби, праці) [Гендерні питання... : 39]. Хоча в представниць іншого крила сучасного українського фемінізму — також активізованого, звичайно, під відповідними впливами з боку північноамериканського та західноєвропейського фемінізму, але не такого романтично-піднесеного, а прагматичнішого — така ідеалізація історії українського суспільства й, зокрема, місця в ньому жінки викликає різку критику й навіть звинувачення в прихованому (очевидно, неусвідомлюваному. — О. Т.) продовженні й посиленні... також чоловічого сексизму (!). Пор., наприклад: «<...> т. зв. національне відродження є передовсім відродженням патріархальної, чоловічої культури. Чи це козацтво з його чоловічим братством, чи культ *Берегині* — богині домашнього вогнища — усе це розвивається псевдовченими та псевдописьменниками народницької орієнтації. <...> Теорія Берегині найчастіше має підтвердити мрію про український матріархат, який нібито існував у якомусь доісторичному минулому» [Павличко : 61]. Констатуючи, що в незалежній Україні з'явився новий зразок фемінності — *Берегиня*, який був цілком штучно сконструйований у творчості українських народників як втілення жіночої ідентичності українки — матері і господині дому й родини, інша авторка зауважує, що такі уявлення відтворюють консервативні гендерні стереотипи з характерним прикріпленням жінки виключно до приватної сфери (сім'ї, дому) і завдають, таким чином, шкоди жіночій свідомості: «Головна смислова домінанта Берегині — абсолютизація жіночих репродуктивних функцій» (далі висловлюються критичні зауваження щодо привітання Президента України Л. Кучми: «*Берегиням* роду нашого. Вітання українським жінкам з 8 Березня», а також щодо факту встановлення на майдані Незалежності в Києві Монумента Незалежності, який відтворює, за словами Л. Кучми, «образ *Оранти* — *берегині* нашого українського роду»; на церемонії відкриття цю скульптуру називали *Матір'ю-Берегинею* і *Матір'ю-Україною*) [Кісь]. Але на «тріумфальну ходу» образу *б(Б)ерегині* в сучасному українському суспільстві це вже, очевидно, істотним чином вплинути не може.

3.2. Проблеми, що лишаються для роздумів. 3.2.1. З поступовим відходом сучасного суспільства від домінування андроцентрично зорієнтованих парадигм суспільного життя й, відповідно, масової свідомості та інтенсивним розширенням місця жінки в соціальних сферах відбувається також певне звуження вияву дії принципу андроцентризму в мовах народів європейської цивілізації. Так, у сфері позначень осіб чоловічої статі за соціальним становищем зазнають певних частотно-стилістичних обмежень такі форми мовного андроцентризму, зумовлювані реальним переважанням у тій чи іншій суспільній царині чоловіків над жінками, як, наприклад, номінації на зразок *державний (учений) муж, батьки міста*. Але основна маса явищ

мовної «депатріархатизації» сконцентрована, звичайно, в інтенсивних змінах у сфері позначень осіб жіночої статі. З одного боку, активно поповнюється мовний інвентар засобів позначення осіб жіночої статі, особливо за їхнім родом занять і соціальним статусом, з другого, — дезактуалізуються й відходять у пасивний фонд деякі інші моделі мовного позначення жінки. З ослабленням домінант патріархальності в суспільній дійсності зазнають частотних і стилістичних обмежень такі, наприклад, моделі і форми поміна *feminina*, як: а) у межах загальних назв — іменування жінки просто як дружини свого чоловіка: *ковалиха*, *морячка*, *Frau Doktor*, *pani profesorowa* і под. (подібні іменування дружин тих чоловіків, які посідають помітне місце в певному соціумі, можуть, звичайно, лишатися, але з відчутним стилістичним пониженням порівняно, наприклад, з XIX ст.: *генеральша* та ін.; утім зберігають свій попередній стилістичний статус фемінативи *імператриця*, *цариця*, *королева*, *княгиня*, *баронеса* і под., іменування дружин служителів церкви: рос. *дьяконица*, *протопопица* і под.); серед форм ввічливого іменування особи та звертання до неї (разом з прізвищем, зазначенням соціального стану і т. ін.) — окремі форми, застосовувані щодо незаміжніх жінок, на зразок фр. *Mademoiselle*, нім. *Fräulein*, п. *panna* та ін., заступаючись формами *Madame*, *Frau*, *pani* і под. (тобто тими, що до цього стосувалися тільки одружених жінок) і зберігаючи лише своє значення дівчат, молодих жінок; б) у межах власних назв — форми прізвищ неодружених жінок просто як «дочок свого батька» на зразок п. *Kowalówna* (від *Kowal*) і под., які були офіційно прийняті в Польщі аж до Другої світової війни.

У моделях порядку слів та актуального членування речення прикладом того, що на шкалі соціального престижу полюси «чоловік» і «жінка» дедалі більше врівноважуються, може бути перехід певних формул з переважно фіксованим розташуванням компонентів, конструкцій з переважно фіксованою позицією точок відліку: «*Іван Іванович з дружиною*», «*Марія Іванівна — дружина Івана Івановича*» (тут не беруться до уваги спеціальні випадки на зразок «*королева Єлизавета з чоловіком*») до їхньої ситуативної змінності, до їхнього теперішнього варіювання залежно від того, хто з подружжя є відправним пунктом для мовця (займає помітнішу посаду, знайоміший тощо).

Реформування мовної структури та дискурсивної практики в напрямі якомога повнішого представлення образу жінки в мові й мовленні — відповідно до її реального місця в сучасному суспільстві — має, звичайно, відбуватися якомога послідовніше й цілеспрямованіше, у тому числі й відповідними заходами державної мовної політики. Так, якщо говорити про ту ділянку мовної структури, яка найбільшою мірою тепер повертає до себе увагу суспільства в плані гендерного реформування мови, — уживання / творення фемінативів у сфері позначення осіб за соціальним статусом тощо, то тут, зокрема, нормативна лексикографія і граматики та посібники з культури мови мають, безперечно, адекватніше, послідовніше й оперативніше реагувати на зміни в сучасній мовній практиці, причому не тільки щодо фактів суфіксальної фемінізації, а й щодо субстантивованих прикметників і дієприкметників та невідмінюваних іменників, що можуть бути віднесені не лише до чоловіка, а й до жінки. Пор. у словниках, де зафіксовано родові кореляції субстантиватів на зразок *вартовий* — *вартова*, *ланковий* — *ланкова*, *уповноважений* — *уповноважена*, відсутність, однак, форм жін. р. не тільки, наприклад, до *військовий*, *дільничний*, *лісничий*, *постовий*, *рядовий* (*рядовий Поплавський* — з відсутністю *рядова Поплавська*), що ще можна

пояснювати недостатньою поки що представленістю в цих випадках дії семантичного фактора, а й до *учений, слідчий* (хоча ось, наприклад: «Ми їй казали: “Шукай гроші, треба відкупитися”. А вона повірила *слідчий*. Та обіцяла допомогти». — ГПУ, 13.04.2012, с. 5) та ін.; пор. наявність подвійної родової віднесеності для таких, наприклад, слів, як *візаві, конферансьє, протеже* (*мій / моя протеже*) та ін., і відсутність її для *аташе, гуру, імпресаріо, кутюр'є, маестро, рефері, сомельє, шансон'є* та ін.; пор. віднесеність тільки до категорії чол. р. слів на зразок *комвзводу, начтабору, поммайстра*, хоча в новіших словниках уже є зі спільним чол.-жін. р. *завклубу, завскладу* і под.

3.2.2. Однак в оцінюванні обговорюваної тут проблематики слід, з одного боку, враховувати всю сукупність мовних явищ, у яких так чи інакше знаходить відбиття категорія статі особи, а не тільки ті чи інші особливо яскраві випадки, а з другого, — навіть у тих випадках, де справді можна констатувати факт «асиметричного» представлення в мові образів чоловіка і жінки, намагатися утримуватися від надмірної категоричності висновків у кампанії за «депатріархатизацію» vs «фемінізацію» мови, особливо щодо конкретних пропозицій, кроків у цьому напрямі.

По-перше, не можна, безперечно, надавати абсолютного значення як свідченням мовної картини світу в плані адекватності віддзеркалення в ній суспільної свідомості й тим більше суспільного буття, так і силі її впливів на мовну свідомість соціуму. Андроцентризм, являючи собою один з провідних принципів організації граматичного і словотвірного рівнів мов з вираженою категорією роду, а також достатньо помітне явище в структуруванні лексико-семантичного й фразеолого-паремійного рівнів та в побудові текстів, водночас не може, звичайно, розцінюватися як пряма й безпосередня проекція ставлення суспільства до жінки (причому не тільки на сучасному етапі його розвитку, а й, хоча вже й меншою мірою, протягом його історії). Так, попри те, що суспільне місце жінки в історії, наприклад, російського і польського народів було відповідно відносно нижчим і відносно вищим, назви осіб жіночої статі у формах знах. в. мн. відмінюються в російській мові як назви осіб у цілому й узагалі істот: *увидеть дедов, женицин, детей, раков, овец, телят*, але *стола* і т. ін., тоді як у польській — як назви не тільки неосіб, а й неістот узагалі, на відміну від назв осіб чоловічої статі: *zobaczyć dziadów*, але *kobiety, dzieci, raki, owce, telata*, а також *stoły* і т. ін. (хоча пор., зокрема, ритуал цілування руки жінкам польськими чоловіками).

По-друге, у випадках асиметрії мовних образів чоловіка і жінки слід убачати не обов'язково тільки звичайний консерватизм соціуму, тим більше з його традиційною андроцентрично орієнтованою мовною свідомістю, й навіть не завжди консерватизм мовної структури, яка не встигає оперативно реагувати на динамічний світ соціальної дійсності, але також і фактичний стан самої позамовної дійсності, коли мова відбиває те, що є, що переважає, принаймні на даний момент, у самому відображуваному світі (зокрема, у творенні фемінативів, у побудові текстів з участю як дійових осіб чоловіка й жінки, коли він, наприклад, сидить за кермом автомобіля, а вона як пасажирка). Мова зовсім не обов'язково є в цьому плані «кривим дзеркалом». І, отже, для відповідного руху в цій мовній сфері має змінюватися насамперед сама дійсність, тобто має розширюватися присутність самої жінки в тих чи інших сегментах життя, що, зрештою, поступово й відбувається на наших очах.

По-третє, як і в інших явищах конкуренції між новішим і вже наявним у мові, утвердження мовних тенденцій, спрямованих на ослаблення очевидної

невідповідності між реальним місцем жінки в суспільстві, особливо сучасному, і її мовним образом, відбувається в складній взаємодії як з певними контртенденціями — у межах антиномій між змістом і консервативнішою за своєю природою формою, тобто мовою, між потребами в диференціації і уніфікації у сфері позначень чоловіка і жінки, так і з опором самої мовної структури (зокрема, з наявністю структурно «незручних» випадків для творення словотвірних фемінативів). Фактор мовного консерватизму може бути «відповідальним», як було показано, за збереження статус-кво в існуванні не тільки «антижіночих», а й «античоловічих» форм сексизму (наприклад, наявність тільки жіночих назв професій на зразок *швачка* чи *медична сестра* за відсутності або принаймні поки що незатвердження як офіційних назв на зразок *швач*, *медичний брат*: див. 2.1.5), за що сама жіноча половина суспільства, зрозуміло, жодної відповідальності не несе.

Антиномія між тенденціями до диференціації і уніфікації в розвитку мовних категорій виявляється у сфері позначень осіб за статтю як суперечність між потребою в забезпеченні жінок їхніми власними найменуваннями і потребою суспільства в єдиній формі найменування за певною ознакою для осіб обох статей (або незалежно від статі), яка особливо актуальна для офіційних сфер життя, насамперед у сфері власних особових назв:

а) у загальних назвах, наприклад: «науковий ступінь *доктора* історичних наук», звання «*Герой України*»;

б) у власних назвах — у надаванні жінці прізвища. Оскільки в мовах європейських народів це відбувається звичайно на основі прізвища батька або чоловіка, перед нами, звичайно, цілком очевидний вияв принципу андроцентризму, в основі якого лежало усвідомлення належності жінки чоловікові, але питання в тому, чи варто тепер з цим «боротися», а якщо так, то як. Для слов'янських народних мов традиційним тут є, як відомо, шлях диференціації прізвищ (прізвиस्क) чоловіка і жінки засобами словотворення, наприклад: укр. *Іван Коваль* — *Марія Ковалиха* або *Ковалева* і под. («Бігала [Марія] <...> до своєї подруги по економії — молодій й гарній Василю Бондаренкової». — Іван Сенченко. Савка). Саме до цього шляху, до народних мовних традицій, апелюють дотепер, зокрема, представники тих суспільних кіл, які вболівають за збереження «справжньої» національної (української, польської та ін.) мови, пор. заклики не ігнорувати форм прізвищ незаміжніх жінок укр. на **-івна-а** (див. вище), польське на **-ówna-a** [див., наприклад, у листах читачів: Reczek : 66]. У чеській і словацькій мовах ця традиція закріплена офіційно дотепер — як творення прізвищевих форм для жінки за допомогою маркера присвійності від прізвища батька і чоловіка: наприклад, ч. *Novák* — *Nováková*, але в колах феміністичного руху в Чехії в цьому тепер, усупереч традиції, стали вбачати мовну дискримінацію чеських жінок — як з огляду на наявність самої такої моделі «присвійності», що [нібито] консервує підлегле становище жінки в суспільстві, так і за «неєвропейськість» цієї моделі і створення можливих проблем під час перебування чешок за кордоном (оскільки можуть виникати неясності, чи справді носії прізвищ *Novák* і *Nováková* — це чоловік і дружина), а також дискримінацію жінок-іноземок шляхом «чехізації» їхніх прізвищ — у порушенні їхнього права на ідентичність (вияв «чеського шовінізму») [див., наприклад: Архангельская 2011 : 105, 230, 262–264]. Під впливом західноєвропейських мов з їхніми тенденціями до незмінюваності форм прізвищ виникає конкуренція у формах передавання іншомовних жіночих прізвищ: *Thatcherová* / *Thatcher*,

Martyová / *Marty* і т. ін. [див., наприклад: Uličný : 458; Knappová; Šmejrková : 149]. Проте більшість слов'янських літературних мов обрала в ХХ ст. шлях уніфікації (крім прізвищ прикметникового походження зі збереженням статевого поділу: *Степовий* — *Степова*, *Дзюбишин* — *Дзюбишина*, подружжя письменників *Василь Королів* — *Наталена Королева*; утім, наприклад, в українській мові прізвища, похідні від присвійних прикметників, також здебільшого вже не «фемінізуються»: це моделі *Іван* — *Марія Ковалів*, *Андрусів*, *Яцків* і под. і меншою мірою *Іван* — *Марія Панчишин*, *Лесин*, *Савчин* і под.²⁰): *Іван* — *Марія Коваль* і под. Третій шлях демонструє прагнення жінок до якомога збалансованішого поєднування тенденцій до уніфікації й диференціації — це збереження жінкою після одруження родового (дівочого) прізвища з додаванням прізвища чоловіка (як з «іконічним» порядком компонентів — спочатку родове, а потім набуте прізвище: *Людмила Старицька-Черняхівська* і под., так і навпаки — ніби з підкресленням більшої «належності» жінки чоловікові: *Варвара Губенко-Маслюченко* — дружина Павла Губенка, тобто письменника Остапа Вишні, *Кіра Кундзіч-Городецька* — дружина Олексія Кундзіча). Але, оскільки аналогічні акти з боку чоловіків, як відомо, досить рідкісні (наприклад, після одруження 1934 року французькі вчені Фредерік Жоліо та Ірен Кюрі взяли собі спільне прізвище *Жоліо-Кюрі* — *Joliot-Curie*; за деякими даними, Всеволод Мейєрхольд після одруження з Зінаїдою Райх додав до свого прізвища її, хоча під таким подвійним прізвищем він звичайно не фігурував — див. інтерв'ю з онуком В. Мейєрхольда: газ. «Совершенно секретно», 2004, № 8, с. 19; колишній президент Чехословаччини Томас Масарик після одруження з американкою Scharlotte Garrigue став носити ім'я *Tomas Garrigue Masaryk* [див.: Архангельская 2011 : 56]), навіть цей третій шлях поки що не став свідченням віднайдення симетрії між номінуванням чоловіків і жінок у цій сфері.

Можна згадати, як це питання обговорювалося, зокрема, під час роботи над новою редакцією українського правопису в другій половині 1920-х рр. [див. про це: Синявський : 97–98; Єфремов : 360–361; УП-1928 : 71–72]. Тоді спочатку було пропонувано тільки афіксальні форми як такі, що найбільше відповідають традиціям української мови: *Іван Чуб* — *Ганна Чубова* (з невизнанням невідмінюваних форм на зразок *Ганна Чуб*), але, як пише С. Єфремов, «комуністи обстоювали, що жіночі прізвища не повинні одмінюватися од чоловічих, бо це ніби знаменує приниження жінки, залежність її од чоловіка, присвійність її чоловічій статі. <...> Коли більшість комісії з ними була не згодилася, голова (комісар Шумський) загрозив навіть протестами від “женвідділа”, маніфестаціями передових жінок і т. п.», і більшістю голосів була ухвалена варіантність з таким порядком: *Ганна Чуб* або *Чубова*. В остаточній редакції, за словами О. Синявського, «не знехтувано й традиції села, й нових звичок міста»: *Іван Чуб* (*Ніс, Шевченко, Швець, Антонович*) — *Ганна Чубова* (*Носова, Шевченкова, Шевцева, Антоновичка* і т. ін.) або, «згідно з новими умовами життя» і за бажанням власниці прізвища чи її батьків, *Ганна Чуб* (*Антонович* і т. ін.); *Іван Малинка* (*Гамалія* і т. ін.) — *Ганна Малинка* (*Гамалія* і т. ін.) або ж, за бажанням, *Малинчина*, *Гамаліївна* і т. ін.

²⁰ Пор. також засвоєння слов'янських родозмінюваних прізвищ у формі чол. р. не тільки іншими мовами (наприклад, англ. *Ann Dudinsky* / *Ivanov* / *Hnatyshyn*, у тому числі й прізвища зарубіжних феміністок слов'янського походження: *Marta Bohachevsky-Chomiak*), але й у ряді випадків самими носіями слов'янських мов у цих країнах: наприклад, укр. *пані Кривий*, *Марія Чорний* (у західній українській діаспорі) і под.

Задля об'єктивності слід тільки додати до цього, що такого роду моделі «присвійності», з одного боку, можуть стосуватися не тільки осіб жіночої статі — як дочок своїх батьків і дружин своїх чоловіків, а й осіб чоловічої статі — як синів своїх батьків: укр. *коваль* — *коваленко*, *Коваль* — *Коваленко*, а з другого, — можуть утворюватися на основі не тільки назв осіб чоловічої статі, але й назв осіб жіночої статі (хоча, звичайно, й значно рідше: див. 2.1.5): *вдова* — *вдовенко* / *Вдовенко*, *Маруся* — *Марусенко*, *Марусяк*.

По-четверте, у мовах з давно вже сформованим андроцентричним принципом граматичної та словотвірної будови, до яких належить і українська, система назв осіб жіночої статі, особливо за їхнім соціальним статусом, родом занять, етнічною належністю та місцем народження / проживання, переважно змушена постійно «наздоганяти» систему відповідних назв осіб чоловічої статі (за винятком окремих випадків протилежного спрямування на зразок *вдова* — *вдівець*, *стриптизерка* — *стриптизер*: див. 2.1.5), неминуче, однак, відстаючи від неї, — навіть тоді, коли в самій соціальній дійсності вже з'являються об'єктивні підстави для відповідного позначення жінки й семантичний фактор номінації, таким чином, уже може вступати в дію. Крім того, що словотвірні процеси фемінізації за самою своєю природою не здатні усунути слідів похідності, а отже, і вторинності мовного образу жінки на фоні образу чоловіка в структурі цих мов, вони, як уже відзначалося (див. п. 2.1), мають свої обмеження в реалізації й можуть викликати до себе неоднакове ставлення з боку мовного колективу.

Активізована останнім часом тенденція до творення суфіксальних фемінативів — у своїй основі, безперечно, цілком виправдана з погляду як дотримування традицій словотворення української мови, так і забезпечення жінок їхніми власними найменуваннями — стала, однак, поширюватися в певних сегментах сучасного публічного мовного простору вже майже автоматично, нерідко призводячи як до сплутування й нівеляції виражальних ресурсів різних стилів і жанрів літературної мови (з одного боку, до того чи іншого спрощення її стилістики, до зниження й навіть огрублення конотації таких дериватів, наприклад: *мер* — *мерка міста*, *нардеп* — *нардепка*, *мовознавець* — *мовознавка*, *персонаж* — *персонажка*: наприклад, УМ, 3.09.2019, с. 13, а з другого, — до такого ж недоречного піднесення їхнього стилістичного статусу: *лікарка-епідеміологиня*, *криміналогиня*), так і до семантичної нечіткості та дифузності в застосуванні цих назв.

Можлива неоднозначність розуміння, а отже, й небажаність уживання таких неофемінативів виникає насамперед у випадках, коли маються на увазі:

а) певний соціальний статус як такий (рід занять, посада, звання тощо), представником якого може бути як чоловік, так і жінка, наприклад: «треба звернутися до *лікаря*», «вчитися на *інженера*», «піти в *інженери* (*інженером*)»; зокрема, в складі офіційних звань, назв професійних свят, закладів тощо: «Заслужений *учитель* України» (але на позначення самої жінки, яка є носієм цього звання, цілком доречним є, звичайно, вживання фемінатива: «вона заслужена *вчителька* України»), *День учителя*, *Будинок учителя*; «*Герой* України» — звання. Варто, безперечно, визнати небажаними в контекстах, де мається на увазі не стільки власне представниця певного соціального статусу, як сам цей статус, уживання на зразок: «Вона йде у відставку з посади *міністерки*» (5-й т/к, 16.07.2019), де ніби передбачається, що це посади тільки для жінки, а не для людини взагалі, «Президент усунув від

обов'язків *губернаторки* Сумської області Ніну Гаркаву» (СТБ, «Вікна», 24.11.2006), «Тереза Мей залишає посаду *прем'єрки* Великобританії» (т/к «24», 7.06.2019: рухомий рядок новин), «Юлія Тимошенко балотується у *президентки*» (СТБ, «Вікна», 27.03.2014), «кандидатка в народні *депутатки*», «Вона виступила *адвокаткою* у справі <...>» (СТБ, «Вікна», 10.04.2002). Можливий шлях «демаскулізації» для подібних випадків — це застосування паралельного вживання іменників чол. і жін. р.: «режим харчування *школяра / школярки*» або *школярки / школяра*, «автомобіль для *інвалідів / інвалідок*», «*Герой / Героїня* України», але він ускладнює структуру назви або висловлення в цілому і все одно лишає наявність «мовної дискримінації» щодо особи як не жіночої, так чоловічої статі — залежно від порядку слів;

б) включення особи жіночої статі за її соціальним статусом до певного ряду (групи, верстви тощо), представниками якого є й (причому поки що в основному) особи чоловічої статі: «Вона найкраща *агрономка* в районі» (т/к СТБ, «Вікна», 3.09.2004) — виникає неясність: найкраща серед усіх представників цієї професії в районі чи тільки серед агрономів-жінок? (пор., з іншого боку, цілком адекватне в семантико-комунікативному плані — в інших семантико-синтаксичних позиціях — уживання цього фемінатива: «*Агрономка* натякала на те, що вона торік першою почала хлібоздачу державі». — Олесь Гончар); «*головна фахівчиня* Міністерства охорони здоров'я» (т/к СТБ, «Вікна», 27.11.2002; офіційна назва цієї посади — *головний спеціаліст*), пор., наприклад, *старша медсестра*, яка є старшою саме серед медсестер лікарні; «Одна з *керівниць* АМКУ Агія Загребельська» (УП, 11.06.2019). Пор., наприклад, істотно відмінне визначення місця видатних представниць вітчизняної культури в контекстах на зразок: «Леся Українка (Марія Заньковецька, Соломія Крушельницька) належить до найвизначніших українських *поетів / поетес (акторів / актрис, співаків — співачок)*»²¹.

У разі послідовного практичного втілення прагнень до системної «демаскулізації» слов'янських мов коло питань і сумнівів щодо доцільності реформування «гендерно чутливих» елементів їхніх структур уявляється надзвичайно широким, особливо у сфері словотворення (наприклад, чи можна вважати гендерно коректним висловлення: «*Кавалерами* ордена «Мати-героїня» в 1994 році стали 14 жінок»?), але також і в граматиці, пор., наприклад, пропозицію вживати не *хтось сказав*, якщо це стосується жінки, а — всупереч не тільки настановам «офіційної» літературної мови, а й звичайного мовного узусу — *хтось сказала* або форму мн. *хтось сказали* [Синчак : 133].

Зокрема, неминуче постають питання:

1) щодо адекватності застосування таких традиційних формул лексикографічної практики в подаванні відповідних розрядів слів та їх тлумаченні:

а) назв осіб жіночої статі — не з окремим тлумаченням, а через відсилання до відповідних назв осіб чоловічої статі (у разі наявності таких), що може трактуватися тепер як один з «проявів мовного сексизму»²² (хоча це практикується, звичайно, тільки з метою відбиття системності словотвірних

²¹ Так, говорячи про категорію «спільної статі», яка звичайно маніфестується назвами осіб чоловічої статі, О. Єсперсен зауважував, зокрема: «<...> Але значно більша похвала — сказати про місис Браунінг, що вона *a great poet*, ніж *a great poetess*» [Єсперсен : 270].

²² Див., наприклад: [Мамчич : 68] (характерно, до речі, що в назві самої статті, тобто в авторській метамові, фігурують одиниці у формі «генеричного» чол. р.: *виконавці дії, носії ознак*).

відношень і для компактності словникових статей): *балакуха* — жін. до *балакун*, *фельдшерка* — жін. до *фельдшер*²³. Крім того, що застосування такої формули тлумачення йде врозріз з ідеологією гендерної лінгвістики, воно в певних випадках може вступати також у явну суперечність з фактами реальної мовної дійсності:

– по-перше, у таких, наприклад, випадках, як *лікарка* і особливо *вчителька*, адже, як відомо, їх тепер у нас набагато більше, ніж лікарів-чоловіків і вчителів-чоловіків, а ще більшою мірою — у випадках на зразок *феміністка* або *стриптизерка*, що їх словники також можуть подавати за формулою «Жін. до *фемініст (стриптизер)*», хоча з погляду реальних словотворчих процесів вторинними тут є якраз одиниці на позначення чоловіків (пор., наприклад, такі факти явної непослідовності в побудові гніздових статей з назвами осіб обох статей у відомому словнику російської мови — з одного боку: *стенографистка*, ж. <...> // м. *стенограф* и *стенографист*; *жеманник*, м. <...> // ж. *жеманница*: Ожегов);

– по-друге, можливо, що в певних випадках також з іншим типом реальних словотвірних відношень — не похідності фемінітивів від маскулінативів (наприклад, *інженер* — *інженерка*), а спільного їхнього походження від якогось третього твірного слова, тобто їхньої кодеривації (наприклад, *Україна* — *українець* / *українка*). Пор., наприклад: «На нашу думку, ця концепція [обов'язковості традиційного виведення фемінітивів від відповідних слів чол. р. — *О. Т.*] не враховує досягнутої в ХХ ст. повної рівноправності жінок з чоловіками. *Владимировна* і *комсомолка* явно мотивуються словами *Владимир* і *комсомол*, а не позначеннями чоловіків *Владимирович* і *комсомолец*. Більше того, така мотивація стає, а можливо, й уже стала реальністю російської мови також і для слів типу *учительница*, *трактористка*, *одесситка*» [Карпенко : 21; див. виклад концепції, що її критикує автор цитованої статті: *Русская грамматика*, т. 1 : 200–204; див. також огляд різних поглядів на цю проблему: *Земская* 1970; *Архангельская* 2011 : 29–31];

б) назв осіб чоловічої статі за національністю, місцем проживання тощо — у межах статті до форм їхньої граматичної множини, а не окремо: *українці*, мн. (одн. *українець*, ч.) — народ...; *кияди*, мн. (одн. *киянин*, ч.) — жителі, населення Києва, тоді як корелятивні назви осіб жіночої статі *українка*, *киянка* подаються в окремих статтях, оскільки формою множини до *українка* є *українки* і т. д.;

в) відповідних відносних прикметників — з відсиланням до твірних іменників на позначення осіб тільки чоловічої статі, а також відповідного абстрактного явища: *дилетантський* — стос. до дилетанта, дилетантства (СУМ-20), тоді як до дилетантки ця ознака ніби не стосується, оскільки у власне словотвірному плані це слово не може мати відносного прикметника; навіть так: *феміністичний* — стос. до фемінізму, до фемініста (СУМ-11), але не до феміністки;

2) щодо гендерної «справедливості» стосовно наявності таких різновидів «гендерної метафори», а також «гендерної контамінації», як:

²³ За такими або подібними формулами — з відсиланням до назв осіб чоловічої статі — звичайно подають фемінітиви також у словниках інших слов'янських мов. Хоча в деяких із них паралельно застосовують (як видається, непослідовно) статті-відсилання і статті з окремими тлумаченнями, наприклад, у SWJP — з окремими тлумаченнями: *członkini* і *członek*, *koleżanka* і *kolega*, *biznesmenka* і *biznesmen*, але *sprzedawczyni* — форма жін. р. від ім. *sprzedawca* (так само *amatorka* та ін.).

а) уживання в позиції прикладки та іменного присудка до іменників жін. р. на позначення неістот слів з вихідними значеннями осіб у формах як жін., так і чол. р. або тільки чол. р.: *країни-переможниці(-учасниці) / країни-переможці(-учасники), ракета-носіїв*, тоді як до іменників чол. і сер. р. уживаються форми тільки чол. р.: «Досвід (життя) — найкращий *учитель*» [див., наприклад: Янко-Триницкая : 209]. У певному сегменті мовної практики та в закликах до гендерної рівності тепер подають тільки *країни-учасниці* [див., наприклад: Иванова : 78]; на заняттях гендерних курсів: «— Книга — наш *друг*» (тренерка виправляє: *подруга*) [Пузиренко : 175]; у мовній практиці: «*країни-господарки* світових чемпіонатів з футболу» (ІСТV, «Факти», 27.05.2915), «мутація не вбиває *клітину-носію* [соматичної мутації]» (СУМ-20: з ілюстрації до ст. *носійка*), у мовно-редакційній практиці інформаційної програми «Вікна» на т/к СТБ: «компанії — *операторки* реклами», «Україна не стала кандидаткою у члени НАТО», «Україна стане членкинею НАТО»;

б) переважання назв осіб за родом занять, характерною ознакою і т. ін. саме чоловічої статі (у всякому разі у формі чол. р.) при перенесеннях їх на позначення різноманітних пристроїв, механізмів і тварин: *лічильник, підлогонатирач, передавач, радіоприймач; буревісник* (птах), *ковалик, кравчик* (жуки), *косарик* (комаха; рослина), *лоцман* (риба), *нирець* (птах), *пересмішник* (птах), *ревун* (мавпа), *секретар* (птах), *ткачик* (птах), *чистильник* (риба), а також звичайного творення назв різноманітних людиноподібних істот та механізмів, створюваних на службу людині, у формі іменників саме чол. р. на зразок *гуманоїд, андроїд, робот* (див. п. 2.2);

в) надавання кличок, зокрема, новонародженим лошатам у формі «іконічного» поєднання компонентів кличок «батьків» — спочатку самця-жеребця, а потім уже самиці-кобили: рос. *Бунчук + Ясная = Буян* (радянський к/ф «Смелые люди»).

3.2.3. Однак за будь-яких варіантів розвитку ситуації з досягненням гендерної рівності — як у суспільстві в цілому, так і в мовному коригуванні та плануванні — численні й різноманітні сліди мовного «патріархату» (утім, як і сліди мовного «матріархату» — зрозуміло, значно меншою мірою) в структурах мов народів європейської цивілізації, зокрема в слов'янських і романських, безперечно, лишатимуться, хоча, звичайно, і в дещо вже ослабленому вигляді.

З одного боку, це зумовлюється як особливостями граматичних і словотвірних мовних структур, що, як відомо, дуже повільно змінюються з плином часу, так і всією попередньою історією відповідних мовних соціумів, яку дуже важко переписувати. Так, якщо брати сферу власних назв, топонімія, наприклад, все одно буде значно більше представлена назвами, похідними від назв чоловіків (факт, що на нього також звертає увагу феміністична лінгвістика як на вияв сексизму) — князів, царів і королів, воїнів і першовідкривачів нових земель, діячів культури, науки, літератури, винахідників та ін., ніж від жінок. Попри заклики до того, що жінка має право на позначення своєю власною назвою, а не назвою чоловіка, невідомо, чи суспільство погодилося б на те, щоб, зокрема, в прізвищах, носіями яких є жінки, були вилучені або якимось замінені компоненти, що цілком однозначно свідчать про їхню належність спочатку саме чоловікам: див. у п. 2.2 прізвища на зразок нім. *Mann, Kellermann, Kleinmichel*, англ. *Thomson, Littlejohn* і под. Хоча це

якраз ті мовні сфери, що відносно повніше можуть піддаватися свідомому регулюванню з боку суспільства.

Якщо змінити усталений досі порядок слів у моделях, наприклад, *юнаки і дівчата* на *дівчата і юнаки*, що вже можна простежити не тільки в закликах гендерного руху, а й у самій мовній практиці, на місце «патріархату» може прийти «матріархат», але мовна дискримінація (якщо, звичайно, це вважати саме дискримінацією) представників як не однієї, так іншої статі все одно лишається. І вже в будь-якому разі, очевидно, не буде змінено порядок слів, наприклад, у парах *Адам і Єва*, *Ромео і Джульєтта*. А запровадження у відповідних контекстах обов'язкового паралелізму з наведенням назв не тільки самих чоловіка й жінки / жінки й чоловіка, але й тих чи інших їхніх ознак, дій, по-перше, реально можливе лише для писемної мови, по-друге, призводить до створення громіздких синтаксичних структур, не усуваючи, однак, самого «сексизму».

У назвах ознак і дій — у словоформах атрибутивних частин мови та дієслів (ці назви, звичайно, стосуються не тільки осіб, але і їх також) — вихідною (реєстровою) формою (у тому числі в словникових статтях) лишається все-таки форма чол. р. (із зазначенням форм жін. і сер. р. уже як похідних): *високий*, *-а*, *-е*, так само: *перший*, *мій* і т. ін.; у дієслівних формах мин. ч.: *набриднути...*, мин. *набрид*, *-ла*, *-ло* і *набриднув*, *-ула*, *-уло*.

З другого ж боку, оскільки між чоловіками й жінками завжди зберігатиметься належність не тільки до різних біологічних статей, але й на цій основі — до значною мірою відмінних у соціальному, а відповідно й у психологічному плані суспільних категорій, як одні, так і інші завжди будуть, тією чи іншою мірою відчуваючи свою «статеву солідарність», усвідомлювати ніби певне взаємопротиставлення — протиставлення, яке, звичайно, у сучасних цивілізованих суспільствах далеко вже не те, що було в попередні періоди історії людства. Цей фактор постійно буде живильним середовищем для виникнення все нових і нових явищ мовного «сексизму» (переважно, звичайно, «несерйозних» — у вигляді жартів, хоча нерідко й ризикованих, провокаційно загострених і гіперболізованих, мовної гри тощо) — в образній системі мови, у фразеології, у кліше-стереотипах, як, наприклад, у сучасній російській мові: з одного боку, «Женщина за рулем — как обезьяна с гранатой», «Все бабы — стервы», створення образу гарної, але тупуватої «блондинки»²⁴, з другого ж: «Все мужики — сволочи», «Муж обьелся груш» і под.

ЛІТЕРАТУРА

- Архангельская А. Сексизм в языке: мифы и реальность. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.
- Архангельская А. К вопросу о степени андроцентризма языков постпатриархатного типа. *Slavia*. 2016. Ročn. 85. Seš. 2. С. 150–165.
- Бортник Г. В. «Обидная» категория. *Рус. речь*. 2001. № 2. С. 51–54.
- Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). Москва : Языки рус. культуры, 1997.

²⁴ Пор., однак, таке оцінювання подібних фактів у певних суспільних колах: «Дискримінація виявляється у використанні в чоловічому мовленні пейоративної оцінки жінок, що залишається безкарним. Чоловіки мають схильність використовувати зневажливу тональність і лексику стосовно жінок» [Гендерна лінгвістика... : 388].

- Гарбацкі У. Гід па фэмінізацыі беларускай мовы (Nomina agentis і некаторых іншых асабовых намінацыяў). Вільня, 2016.
- Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман ; за ред. Т. А. Космеди. Харків; Дрогобич : Коло, 2014.
- Гендерні медійні практики : навч. посіб. з гендер. рівності та недискримінації для студентів вищ. навч. закладів / С. Штурхецький (ред.). Київ, 2014.
- Гендерні питання в засобах масової інформації : матеріали на допомогу працівникам ЗМІ та організаторам курсів з гендер. проблематики / упоряд. І. Ігнатова, О. Куц. Київ, 1997.
- Есперсен О. Философия грамматики. Москва : Изд-во иностр. лит., 1958.
- Єфремов С. Щоденники 1923–1929. Київ : Газ. «Рада», 1997.
- Земская Е. А. О соотношении однокоренных существительных мужского и женского рода со значением лица. *Рус. яз. в нац. шк.* 1970. № 5. С. 4–10.
- Земская Е. А., Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Особенности мужской и женской речи. *Русский язык в его функционировании : Коммуникатив.-прагмат. аспект* / отв. ред. Е. А. Земская, Д. Н. Шмелев. Москва : Наука, 1993. С. 90–135.
- Иванова Л. За еманципация и в езика. *Български език.* 1984. Год. 34. Кн. 1. С. 77–78.
- Ивић М. Нека запажања о броју и роду у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог.* 1989. Т. 45. С. 27–44.
- Карпенко Ю. О. Про основні тенденції розвитку сучасної російської мови. *Мовознавство.* 1988. № 2. С. 15–23.
- Кирилина А. В. Развитие гендерных исследований в лингвистике. *Филол. науки.* 1998. № 2. С. 51–58.
- Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. *І (незалеж. культурол. часопис).* Львів, 2003. № 27. С. 37–58.
- Клід Г. Сексуальне переслідування: реальність чи вигадка. *Сучасність.* 1995. Число 6. С. 73–87.
- Ластовкина О. Э. Функционально-семантическая категория пола в лингвистическом и социологическом аспектах (на материале микрополя женского пола в современном немецком языке) : дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1995.
- Мамчич І. П. Гендерна асиметрія в назвах осіб, виконавців дії та носіїв ознак. *Дослідження з лексикології і граматики української мови.* Дніпропетровськ, 2007. Вип. 5. С. 66–73.
- Нещименко Г. П. Отражение «гендерных» проблем в славянском словообразовании. *Відображення історії та культури народу в словотворенні.* Київ: Видавн. дім Дмитра Бурого, 2010. С. 192–207.
- Павличко С. Фемінізм. Київ : Основи, 2002.
- Пипер П. О грамматикализации сербских феминативов. *П. Пипер. Лингвистичка славистика : Студије и чланици.* Београд : Славистичко друштво Србије, 2014. С. 145–155.
- Пипер П. О социјалним феминативима у српском и другим словенским језицима. *Јужнословенски филолог.* 2016. Књ. 72. Св. 3–4. С. 35–65.
- Потапов В. В. Многоуровневая стратегия в лингвистической гендерологии. *Вопр. языкознания.* 2002. № 1. С. 103–130.
- Пузиренко Я. В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004.
- Радић Ј. Доследна «феминизација»: испољавање свести о равноправности полова или пут у менталну деградацију. *Филолог.* Београд, 2013. 8/IV. С. 25–36.
- Русская грамматика : в 2 т. / гл. ред. Н. Ю. Шведова. Москва : Наука, 1980.
- Садойські П. Інавації 90-х гадоў у мове беларускіх недзяржаўных выданняў. *Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы.* Мінск : Беларускі кнігазбор, 2001. С. 222–234.

- Семиколенова О. І., Шиліна А. Г. Гендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива). *Мовознавство*. 2006. № 4. С. 32–40.
- Синчак О. Гендерована мова: вектори влади і впливу. *Гендер для медій* : підруч. із гендер. теорії для журналістики та ін. соціогуманітар. спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманої. Вид. 3-тє, випр. і допов. Київ: Критика, 2017. С. 117–134.
- Синявський О. Коротка історія «Українського правопису». *Культура українського слова*. Харків; Київ : Літ. і мистецтво, 1931. 36. 1. С. 93–112.
- Сумрова В. Нови явления при названията за лица жени. *Български език*. 2018. Год. 65. Кн. 3. С. 73–80.
- Тараненко О. О. Явище історико-мовної міфотворчості в сучасному українському суспільстві. *Мовознавство*. 2011. № 6. С. 23–24.
- Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ — початок ХХІ ст.). Київ : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2015.
- Тетерятник В. Більше ніж правопис. Київ : Мислене древо, 2008.
- Фоменко О. С. Гендер і мова. *Основи теорії гендеру* : навч. посіб. / відп. ред. М. М. Скорик. Київ : К.І.С., 2004. С. 455–473.
- Чекалина Е. М. Язык современной французской прессы. Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1991.
- Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007.
- Шаров К. С. На темной стороне политкорректности: гендерно-нейтральный новояз. *Вопр. философии*. 2010. № 3. С. 30–44.
- Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Київ: Нац. акад. наук України, 2000.
- Янко-Триницкая Н. А. Наименование лиц женского пола существительными женского и мужского рода. *Развитие словообразования современного русского языка*. Москва : Наука, 1966. С. 167–210.
- Bešter M. Raba poimenovanj za ženske osebe v uradovanih besedilih. *XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in culture : Zb. predavanj*. Ljubljana, 1997. S. 9–23.
- Bilaniuk L. Gender, language attitudes, and language status in Ukraine. *Language in Society*. 2003. Vol. 32. N 1. P. 47–78.
- Bodine A. Androcentrism in prescriptive grammar: Singular «they», sex-indefinite «he», and «he or she». *Language in Society*. 1975. Vol. 4. N 2. P. 129–146.
- Bugarski R. Jezik i kultura. Beograd, 2005.
- Bull T. Male power and language planning: the role of women in Norwegian language policy. *International Journal of the Sociology of Language*. 1992. N 94. P. 166–170.
- Čmejrková S. Jazyk pro druhé pohlaví. *Česky jazyk na přelomu tisíciletí* / F. Daneš a kolektiv. Praha : Academia, 1997. S. 146–158.
- Crystall D. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge etc. : Cambridge : University Press, 1987.
- The Feminist Critique of Language / ed. by D. Cameron. London; New York; Routledge, 1999.
- Gender across languages : The linguistic representation of women and men : in 3 vol. / ed. by M. Hellinger, H. Bussmann. Amsterdam; Philadelphia : J. Benjamins, 2001.
- Gershuny H. L. Sexist semantics in the dictionary. *ETC (A Review of General Semantics)*. 1974. Vol. 31. N 2. P. 159–169.
- Graham A. The making of a nonsexist dictionary. *ETC (A Review of General Semantics)*. 1974. Vol. 31. N 1. P. 57–64.
- Guentherodt I. Androzentrische Sprache in deutschen Gesetzestexten und der Grundsatz der Gleichbehandlung von Männern und Frauen. *Muttersprache*. 1983/84. Bd 94. N 3–4. S. 271–289.
- Hampares K. J. Sexism in Spanish lexicography? *Hispania*. Wichita, 1976. Vol. 59. N 1. P. 100–109.

- Handke K. Stosunek Polek do nurtów feministycznych i języka. *Polszczyzna alii Polacy u schyłku XX wieku* / pod red. K. Handke, H. Dalewskiej-Greń. Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1994. S. 341–359.
- Hellinger M. Revising the patriarchal paradigm. Language change and feminist language politics. *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse* / ed. R. Wodak. Amsterdam; Philadelphia : J. Benjamin, 1989. P. 273–288.
- Hellinger M. Sexist language. *Encyclopedia of Language and Linguistics* / ed.-in-chief K. Brown. 2nd ed. Oxford : Elsevier, 2006. P. 9547–9554.
- Hill P. Sex and gender in Croatian and other languages. *Croatian Studies Review*. 2014. P. 85–103.
- Hill P. M., Koleva K. Sex and gender in Serbian and Bulgarian: A comparative study. *Deutsche Beiträge zum 16. Internationalen Slavistenkongress: Belgrad 2018* (Die Welt der Slaven : Sammelbande / Сборники. Bd 63) / hrsg. von S. Kempgen, M. Wingender, L. Udolph. Wiesbaden, 2018. S. 147–156.
- Houdebine A.-M. Le français au féminin. *La linguistique*. 1987. Vol. 23. Fasc. 1. P. 13–34.
- Jurasz A. Lingwistyka feministyczna w RFN. *Język a kultura. T. 9 : Płeć w języku i kulturze* / pod red. J. Anusiewicz i K. Handke. Wrocław : Wiedza o Kulturze, 1994. S. 201–209.
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J. Lingwistyka płci: Ona i on w języku polskim. Lublin : Wyd-wo UMCS, 2005.
- Key M. Male and female Language. New York : The Scarecrow Press, 1975.
- Klajn I. Neologisms in present-day Serbian. *International Journal of the Sociology of Language*. 2001. N 151. P. 89–110.
- Knappová M. Naše a cizí přijmení v současné češtině. Liberec : AZ KORT, 2008.
- Lakoff R. Language and woman's place. *Language in Society*. 1973. Vol. 2. N 1. P. 45–80.
- Lakoff R. Language and woman's place. — New York : Harper Colophon Books, 1975.
- Maggio R. The Nonsexist world finder : A Dictionary of gender-free usage. Boston : Beacon Press, 1989.
- Pančíková M. Rozvojové tendencie poľskej, slovinskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia. *XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Eubľane : Príspevky slovenských slavistov*. — Bratislava, 2003. — S. 228.
- Pusch L. F. Alle Menschen werden Schwestern. Frankfurt/M. : Suhrkamp, 1990.
- Reczek J. [Rec.:] Nalibow K. L. Genus versus sexus. Professional Titles, Working Titles and Surnames for Women in Contemporary Standard Polish. Frankfurt/M., 1973. *Język polski*. 1975. T. 55. N 1. S. 66.
- Rytel-Kuc D. [Rec.:] Miemitz B. Motivation zur Motion. Zur Bezeichnung von Frauen durch Feminina und Maskulina im Polnischen. Frankfurt am Main, 1993. *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. 1996. T. 33. S. 389–391.
- Scheller-Boltz D. Feminativa im Spannungsfeld von Usus, Norm und Ideologie: ein polnisch-russischer Vergleich. *Wiener Slavistischer Almanach*. 2018. 81. S. 105–130.
- Slowotwórstwo / Nominacja [seria «Komparacja współczesnych języków słowiańskich»] / red. I. Ohnheiser. Opole : Uniwersytet Opolski, 2003.
- Sponder D. Man Made Language. London: Pandora Press, 1980.
- Sprachwandel und feministische Sprachpolitik / M. Hellinger (hrsg.). Opladen, 1985.
- Stabej M. Seksizem kot jezikovnopolični problem. *XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in culture : Zb. predavanj*. Ljubljana, 1997. S. 57–68.
- Trömel-Plötz S. Frauensprache — Sprache der Veränderung. Frankfurt /M. : Fischer, 1982.
- Uličný O. [Виступ у дискусії] *Záznamy z diskusie k predneseným referátom : XI. medzinárodný zjazd slavistov* (Bratislava 1993). Bratislava, 1998. S. 458.
- Valdřová J. Gibt es eine feministische Linguistik in der tschechischen Sprachwissenschaft? *New approaches to gender and queer research in Slavonic studies* / D. Scheller-Boltz (ed.). Wiesbaden, 2015. S. 293–305.

Zygmunt A. E. On przynosi pieniądze, a ona buja dziecko, czyli jak role mężczyzny i kobiety w rodzinie postrzega «Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN». *Poradnik językowy*. 2010. Zesz. 5. S. 62–72.

ДЖЕРЕЛА

Засоби масової інформації:

ВЗ	—	«Високий Замок» (газ., м. Львів)
ГПУ	—	«Газета по-українськи»
Д	—	«День» (газ.)
Дз. т.	—	«Дзеркало тижня» (газ.)
Е	—	«Експрес» (газ., м. Львів)
КВ	—	«Київські відомості» (газ.)
Кр.	—	«Критика» (часопис)
ЛУ	—	«Літературна Україна» (газ.)
Ст. н.	—	«Столичные новости» (газ.)
Суб. п.	—	«Суботня пошта» (газ., м. Львів)
УМ	—	«Україна молода» (газ.)
УП	—	«Українська правда» (інтернет-видання)
УУ	—	«Урок української» (журнал)
УТ-1	—	Українське телебачення — Перший канал (тепер це Перший національний телеканал).

Довідкові видання

КП 1995	Класифікатор професій (ДК 003 – 95). Київ : Держстандарт України, 1995.
КП 2010	Класифікатор професій : ДК 003 : 2010. Київ : Соцінформ, 2010.
Ожегов	Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Изд. 4-е, доп. Москва : Азбуковник, 1999.
СУМ-11	Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
СУМ-20	Словник української мови : в 20 т. Київ : Наук. думка; Український мовно-інформаційний фонд, 2010–2019. Т. 1–10.
УП-1928	Український правопис. Харків : Держ. вид-во України, 1928.
УП-2019	Український правопис. Київ : Наук. думка, 2019.
Femme 1999	Femme: j'écris ton nom... Guedi d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions. Paris, 1999.
SWJP	Słownik współczesnego języka polskiego / red. nauk. B. Dunaj. Warszawa : Wyd-wo WILGA, 1996.
Webster 1993	Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. Springfield (Massachusetts, U.S.A.) : Merriam-Webster Inc., 1993. — 10th ed.

REFERENCES

- Arhangel'kaya A. (2011). Seksizm v yazyke: mify i real'nost'. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. [In Russian].
- Arhangel'kaya A. (2016). K voprosu o stepeni androcentrizma yazykov postpatriarhatnogo tipa. *Slavia*. Ročn. 85 (2), 150–165. [In Russian].
- Bešter M. (1997). Raba pojmenovanj za ženske osebe v uradovnih besedilih. *XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in culture: zb. predavanj*. Ljubljana, 9–23.
- Bilaniuk L. (2003). Gender, language attitudes, and language status in Ukraine. *Language in Society*. Vol. 32 (1), 47–78.

- Bodine A. (1975). Androcentrism in prescriptive grammar: Singular «they», sex-indefinite «he», and «he or she». *Language in Society*. Vol. 4 (2), 129–146.
- Bortnik G. V. (2001). «Obidnaya» kategoriya. *Russkaya rech*, (2), 51–54. [In Russian].
- Bugarski R. (2005). Jezik i kultura. Beograd.
- Bull T. (1992). Male power and language planning: the role of women in Norwegian language policy. *International Journal of the Sociology of Language*, (94), 166–170.
- Bulygina T. V., Shmelev A. D. (1997). Yazykovaya konceptualizaciya mira (na materiale russkoj grammatiki). Moscow: Yazyki russkoj kul'tury. [In Russian].
- Chekalina E. M. (1991). Yazyk sovremennoj francuzskoj pressy. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. [In Russian].
- Cherednychenko O. I. (2007). Pro movu i pereklad. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
- Čmejrková S. (1997). Jazyk pro druhé pohlaví. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. F. Daneš a kolektiv (Eds.). Praha: Academia, 146–158.
- Crystall D. (1987). The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge etc.: Cambridge University Press.
- Yefremov S. (1997). Shchodennyky 1923–1929. Kyiv: Hazeta «Rada». [In Ukrainian].
- Espersen O. (1958). Filosofiya grammatiki. Moscow: Izdatel'stvo inostrannoj literatury. [In Russian].
- The Feminist Critique of Language (1999). D. Cameron (Ed.). London; New York; Routledge.
- Fomenko. O. S. (2004). Hender i mova. *Osnovy teorii henderu: navchalnyi posibnyk*. M. M. Skoryk (Resp. Ed.) Kyiv: K.I.S., 455–473. [In Ukrainian].
- Gender across languages: The linguistic representation of women and men: in 3 vols. (2001). M. Hellinger, H. Bussmann (Eds.). Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins.
- Gershuny H. L. (1974). Sexist semantics in the dictionary. *ETC (A Review of General Semantics)*. Vol. 31 (2), 159–169.
- Graham A. (1974). The making of a nonsexist dictionary. *ETC (A Review of General Semantics)*. Vol. 31 (1), 57–64.
- Guentherodt I. (1983/84). Androzentrische Sprache in deutschen Gesetzestexten und der Grundsatz der Gleichbehandlung von Männern und Frauen. *Muttersprache*. Bd 94 (3–4), 271–289.
- Hampares K. J. (1976). Sexism in Spanish lexicography? *Hispania*. Wichita. Vol. 59 (1), 100–109.
- Handke K. (1994). Stosunek Polek do nurtów feministycznych i języka. *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*. K. Handke, H. Dalewska-Gren (Eds.). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 341–359.
- Harbacki U. (2016). Hid pa feminizaciji bielaruskaj movy (Nomina agentis i niekatorych inšych asabovych naminacyjaŭ). Vilnia. [In Belarusian].
- Hendera linhvistyka v Ukraini: istoriia, teoretychni zasady, dyskursyvna praktyka (2014). T. A. Kosmeda (Ed.). Kharkiv; Drohobych: Kolo. [In Ukrainian].
- Henderni mediini praktyky (2014): Navchalnyi posibnyk z hendernoi rivnosti ta nedyskryminatsii dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. S. Shturkhetskyi (Ed.). Kyiv. [In Ukrainian].
- Henderni pyttannia v zasobakh masovoi informatsii (materialy na dopomohu pratsivnykam ZMI ta orhanizatoram kursiv z hendernoi problematyky) (1997). I. Ihnatova, O. Kuts (Comps.). Kyiv. [In Ukrainian].
- Hellinger M. (1989). Revising the patriarchal paradigm. Language change and feminist language politics. *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse*. R. Wodak (Ed.). Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamin, 273–288.
- Hellinger M. (2006). Sexist language. *Encyclopedia of Language and Linguistics*. K. Brown (Ed-in-chief). 2nd ed. Oxford: Elsevier, 9547–9554.
- Hill P. (2014). Sex and gender in Croatian and other languages. *Croatian Studies Review*, 85–103.

- Hill P. M., Koleva K. (2018). Sex and gender in Serbian and Bulgarian: A comparative study. *Deutsche Beiträge zum 16. Internationalen Slavistenkongress: Belgrad 2018* (Die Welt der Slaven: Sammelbande / Sborniki. Bd 63). S. Kempgen, M. Wingender, L. Udolph (Resp. eds.). Wiesbaden, 147–156.
- Houdebine A.-M. (1987). Le français au féminin. *La linguistique*, 23 (1), 13–34.
- Ivanova L. (1984). Za emancipacija i v ezika. *Balgarski ezik*, 34 (1), 77–78. [In Bulgarian].
- Ivič M. (1989). Neka zapažanja o broju i rodu u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog*, (45), 27–44. [In Serbian].
- Jurasz A. (1994). Lingwistyka feministyczna w RFN. *Język a kultura. Vol. 9: Płeć w języku i kulturze*. J. Anusiewicz, K. Handke (Eds). Wrocław : Wiedza o Kulturze, 201–209.
- Karpenko Yu. O. (1988). Pro osnovni tendentsii rozvytku suchasnoi rosiiskoi movy. *Movoznavstvo*, (2), 15–23. [In Ukrainian].
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J. (2005). Lingwistyka płci: Ona i on w języku polskim. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Key M. (1975). *Male and female Language*. New York : The Scarecrow Press.
- Kirilina A. V. (1998). Razvitie gendernyh issledovanij v lingvistike. *Filologicheskie nauki*, (2), 51–58. [In Russian].
- Kis O. (2003). Modeli konstruiuvannia hendernoï identychnosti zhinky v suchasniï Ukraini. *Yi (nezalezhnyi kulturolohichni chasopys)*. Lviv, (27), 37–58. [In Ukrainian].
- Klajn I. (2001). Neologisms in present-day Serbian. *International Journal of the Sociology of Language*, (151), 89–110.
- Klid H. (1995). Seksualne peresliduvannia: realnist chy vyhadka. *Suchasnist*, (6), 73–87. [In Ukrainian].
- Knappová M. (2008). Naše a cizí příjmení v současné češtině. Liberec: AZ KORT.
- Lakoff R. (1973a). Language and woman's place. *Language in Society*. Vol. 2, (1), 45–80.
- Lakoff R. (1973b). Language and woman's place. New York : Harper Colophon Books.
- Lastovkina O. E. (1995). Funkcional'no-semanticheskaya kategoriya pola v lingvisticheskom i sociologicheskom aspektah (na materiale mikropolya zhenskogo pola v sovremennom nemeckom yazyke) (Unpublished PhD thesis). Kiev. [In Russian].
- Maggio R. (1989). *The Nonsexist world finder: A Dictionary of gender-free usage*. Boston : Beacon Press.
- Mamchych I. P. (2007). Henderna asymetriia v nazvakh osib, vykonavtsiv dii ta nosiiv oznak. *Doslidzhennia z leksykologii i hramatyky ukraïnskoi movy*. Dnipropetrovsk, (5), 66–73. [In Ukrainian].
- Neshchimenko G. P. (2010). Otrazhenie «gendernyh» problem v slavyanskom slovoobrazovanii. *Vidobrazhennia istorii ta kultury narodu v slovotvorenni*. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 192–207. [In Russian].
- Pančiková M. (2003). Rozvojove tendencie poľskej, slovinskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia. *XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Ľublani: príspevky slovenských slavistov*. Bratislava, 228.
- Pavlychko S. (2002). Feminizm. Kyiv : Osnovy. [In Ukrainian].
- Piper P. (2014). O grammatikalizaciji serbskih feminativov. *Piper P. Lingvistička slavistika. Studije i članici*. Beograd : Slavistichko društvo Srbije, 145–155. [In Russian].
- Piper P. (2016). O socialnim feminativima u srpskom i drugim slovenkim jezicima. *Južnoslovenski filolog*, 72 (3–4), 35–65. [In Serbian].
- Potapov V. V. (2002). Mnogourovnovaya strategiya v lingvisticheskoy genderologii. *Voprosy yazykoznaniiya*, (1), 103–130. [In Russian].
- Puzyrenko Ya. V. (2004). Ahentivno-profesiini nazvy osib zhinochoi stati v leksykohrafichnomu opysi ta uzusi (Unpublished PhD thesis). Kyiv. [In Ukrainian].
- Pusch L. F. (1990). *Alle Menschen werden Schwestern*. Frankfurt/M. : Suhrkamp.
- Radić J. (2013). Dasledna «feminizacija»: ispoljavanje svesti o ravnopravnosti polova ili

- put u mentalnu degradaciju. *Filolog*. Beograd, 8 (IV), 25–36. [In Serbian].
- Reczek J. (1975). [Rec.:] K. L. Nalibow. Genus versus sexus. Professional Titles, Working Titles and Surnames for Women in Contemporary Standard Polish. Frankfurt/ M., 1973. *Język polski*, (1), 66.
- Rytel-Kuc D. (1993). [Rec.:] Miemitz B. Motivation zur Motion. Zur Bezeichnung von Frauen durch Feminina und Maskulina im Polnischen. Frankfurt am Mein, 1993. *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. Vol. 33, 389–391.
- Sadoŭski P. (2001). Inavacyi 90-ch hadoŭ u movie bielaruskich niedziaržaŭnych vydaŭniaŭ. *Bielaruskaja mova: ślachi razvicia, kantakty, pierspiektyvy*. Minsk : Bielaruski kni-hazbor, 222–234. [In Belarusian].
- Semykolienova O. I., Shylyna A. H. (2006). Hendernyi aspekt suchasnoi movnoi polityky (mizhnarodnyi dosvid i ukrainska perspektyva). *Movoznavstvo*, (4), 32–40. [In Ukrainian].
- Scheller-Boltz D. (2018). Feminativa im Spannungsfeld von Usus, Norm und Ideologie: ein polnisch-russischer Vergleich. *Wiener Slawistischer Almanach*, (81), 105–130.
- Sharov K. S. (2010). Na temnoj storone politkorrektnosti: genderno-nejtral'nyj novoyaz. *Voprosy filosofii*, (3), 30–44. [In Russian].
- Shvedova N. Yu. (ed.) (1980). Russkaya grammatika: in 2 vols (vol. 1). Moscow : Nauka. [In Russian].
- Slowotwórstwo / Nominacja [seria «Komparacja współczesnych języków słowiańskich»] (2003). I. Ohnheiser (Red.). Opole : Uniwersytet Opolski.
- Spender D. (1980). *Man Made Language*. London : Pandora Press.
- Sprachwandel und feministische Sprachpolitik (1985). M. Hellinger (Hrsg.). Opladen.
- Stabej M. (1997). Seksizem kot jezikovnopolični problem. *XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in culture: zb. predavanj*. Ljubljana, 57–68.
- Sumrova V. (2018). Novi yavlenia pri nazvaniyata za litsa zheni. *Balgarski ezik* Yr. 65 (3), 73–80. [In Bulgarian].
- Syniavskiy O. (1931). Korotka istoriia «Ukrainskoho pravopysu». *Kultura ukrainskoho slova*. Kharkiv ; Kyiv : Literatura i mystetstvo. Zb., (1), 93–112. [In Ukrainian].
- Synchak O. (2017). Henderovana mova: vektory vlady i vplyvu. *Hender dlia medii: Pidruchnyk iz hendernoi teorii dlia zhurnalistyky ta inshykh sotsiohumanitarnykh spetsialnostei*. M. Maierchuk, O. Plakhotnik, H. Yarmanova (Eds.). 3rd ed. Kyiv : Krytyka, 117–134. [In Ukrainian].
- Taranenko O. O. (2011). Yavyshche istoryko-movnoi mifotvorchosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi. *Movoznavstvo*, (6), 23–24. [In Ukrainian].
- Taranenko O. O. (2015). Aktualizovani modeli v systemi slovotvorennia suchasnoi ukrainskoi movy (kinets XX — pochatok XXI st.). Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. [In Ukrainian].
- Teteriatnyk V. (2008). *Bilshe nizh pravopys*. Kyiv: Myslne drevo. [In Ukrainian].
- Trömel-Plötz S. (1982). *Frauensprache — Sprache der Veränderung*. Frankfurt / M.: Fischer.
- Uličný O. (1998). [Speaker paper] *Záznamy z diskusie k predneseným referátom: XI. medzinárodný zjazd slavistov* (Bratislava 1993). Bratislava, 458.
- Valdřová J. (2015). Gibt es eine feministische Linguistik in der tschechischen Sprachwissenschaft? *New approaches to gender and queer research in Slavonic studies*. D. Scheller-Boltz (Ed.). Wiesbaden, 293–305.
- Yanko-Trinickaya N. A. (1966). Naimenovanie lic zhenskogo pola sushchestvitel'nykh zhenskogo i muzhskogo roda. *Razvitie slovoobrazovaniya sovremennogo russkogo yazyka*. Moscow : Nauka, 167–210. [In Russian].
- Yavorska H. M. (2000). Preskryptivna linhvistyka yak dyskurs. Kyiv : Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. [In Ukrainian].
- Zemskaya E. A. (1970). O sootnoshenii odnokorenykh sushchestvitel'nykh muzhskogo i

- zhenskogo roda so znacheniem lica. *Russkij yazyk v nacional'noj shkole*, (5), 4–10. [In Russian].
- Zemskaya E. A., Kitajgorodskaya M. V., Rozanova N. N. (1993). Osobennosti muzhskoj i zhenskoy rechi. *Russkij yazyk v ego funkcionirovanii: Kommunikativno-pragmaticheskij aspekt*. E. A. Zemskaya, D. N. Shmelev (Resp. eds.). Moscow : Nauka, 90–135. [In Russian].
- Zygmunt A. E. (2010). On przynosi pieniądze, a ona buja dziecko, czyli jak role mężczyzny i kobiety w rodzinie postrzega «Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN». *Poradnik językowy*. Zesz. 5, 62–72.

SOURCES

Mass media

- D “Den” (newsp.)
- Dz. t. “Dzerkalo tyzhnia” (newsp.)
- E “Ekspres” (newsp., Lviv)
- HPU “Hazeta po-ukrainsky” (newsp.)
- Kr. “Krytyka” (journ.)
- KV “Kyivski vedomosti” (newsp.)
- LU “Literaturna Ukraina” (newsp.)
- St. n. “Stolichnye novosti” (newsp.)
- Sub. p. “Subotnia poshta” (newsp., Lviv)
- UM “Ukraina moloda” (newsp.)
- UP “Ukrainska pravda” (online media)
- UT-1 Ukrainske Telebachennia — Pershyi Kanal
(now Pershyi natsionalnyi telekanal)
- UU “Urok ukrainskoi” (journ.)
- VZ “Vysoky Zamok” (newsp., Lviv)

Reference works

- KP 1995 Klasyfikator profesii (DK 003 – 95). Kyiv : Derzhstandart Ukrainy, 1995.
- KP 2010 Klasyfikator profesii: DK 003: 2010. Kyiv : Socinform, 2010.
- Ozhegov Ozhegov S. I., Shvedova N. Yu. *Tolkovyj slovar' russkogo yazyka*. 4th ed. Moscow : Azbukovnik, 1999.
- SUM-11 Slovnyk ukrainskoi movy: in 11 vols. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.
- SUM-20 Slovnyk ukrainskoi movy: in 20 vols. Vol. 1–10. Kyiv : Naukova dumka; Ukrainskyi movno-informaciyni fond, 2010–2019.
- UP-1928 Ukrainskyi pravopys. Kharkiv : Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1928.
- UP-2019 Ukrainskyi pravopys. Kyiv : Naukova dumka, 2019.
- Femme 1999 *Femme: j'écrit ton nom... Guedi d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*. Paris.
- SWJP 1996 *Słownik współczesnego języka polskiego* / red. nauk. B. Dunaj. Warszawa : Wydawnictwo WILGA.
- Webster 1993 *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*. Springfield (Massachusetts, U.S.A.) : Merriam-Webster Inc. — 10th ed.

O. O. TARANENKO

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: oataran99@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0269-8954>

THE PHENOMENON OF LINGUISTIC ANDROCENTRISM AND A MODERN MOVEMENT FOR GENDER EQUALITY. III

The article focuses on androcentrism and the ways it manifests itself in languages of patriarchal and post-patriarchal societies (the latter embrace in particular the nations of a modern European civilization) as one of the landmarks in the system of linguistic coordinates I — HERE — NOW (equally with anthropocentrism, a “master” principle, a socially active person principle, etc.), which is one of the cardinal principles that arranges grammatical and word-building linguistic levels with a marked category of gender, as well as a conspicuous phenomenon in structuring lexico-semantic, phraseological and paroemiological levels, in building texts and its dubious acceptance by a modern society, too. The male designations are a rather common point of departure for designating both females (in nomination on the whole, in word-formation, in grammar), and person in general (irrespective of sex); a common practice is an alternate transition from designating people as such towards the idea of representing only a masculine gender. Language also reveals nominative-evaluative, classification and function-frequency asymmetries of male and female images — commonly “in favour” of males.

With a society developing and social mentality transforming, especially since the XX century, the effect of this principle started undergoing some restrictions, it has become strikingly apparent during the last decades of the XX century first of all in the formation of feminist (gender) linguistics, aiming to systemically eliminate (weaken) the manifestations of female gender linguistic discrimination. Different European languages manifest in these processes — under the influence of either social or proper linguistic factors — various activities. In contemporary Ukrainian, the suffixal feminization reveals the features of an active phenomenon. The fact is determined, however, not only by social factors — an expansion of the female social role, a purposeful influence of the feminist movement, general democratization of linguistic activities, but also by fostering the Ukrainian language characteristics, which are considered to be its specific and to some extent peculiar features.

However the numerous and diverse traces of linguistic “patriarchy” in the language structures of European civilization nations, in particular in the Slavic and Romance ones are sure to remain, though in a somewhat weakened form. Firstly, you cannot attach the absolute importance both to the evidence of whether the linguistic worldview adequately mirrors the social conscience, and moreover, the social being and to the power of its influences on a society’s linguistic conscience, that is why, androcentrism cannot be, surely, considered as a direct projection of how a society treats females. Secondly, in languages that had grammatical and word-building structures androcentric principle formed long ago, a system of female designations, especially by their social status, business activities, ethnic background and their birthplace / residence is chiefly forced to constantly “catch up with” the system of the corresponding male designations, however, inevitably lagging behind it. Thirdly, different ways of overcoming linguistic “inequality” of females observed in modern languages and those found within gender linguistics, along with the evident upsides, impose some restrictions in realization and may give rise to different attitude on the part of a linguistic community.

Key words: androcentrism, anthropocentrism, linguistic worldview, landmarks I — HERE — NOW, gender, gender stereotypes, gender language policy.

Дата надходження до редакції — 03.03.2020

Дата затвердження редакцією — 10.03.2020